

# Economisch - Statistische Berichten

48e JAARGANG - 15 MEI 1963 - No. 2388

De Stichting Het Nederlandse Ziekenhuiswezen vraagt voor haar economisch instituut in oprichting een academisch gevormd

## BEDRIJFSECONOOM

die de leiding van het instituut op zich kan nemen. Bekendheid met het ziekenhuiswezen strekt tot aanbeveling.

Gedacht wordt aan een functionaris van hoog niveau, wiens honorering en rechtspositie dienovereenkomstig zullen worden geregeld.

Sollicitaties en inlichtingen bij de directeur van het bureau van de Stichting, Jan van Nassaustraat 23, Den Haag, tel. (070) 24 54 40.

## Voor reclame

kan men te veel  
en ook  
te weinig uitgeven.

De meeste mislukkingen zijn vaak het gevolg van het laatste

*M.A.B. n.v.*  
K. C. SLIJK

Schledamsevest 44 d - Rotterdam-1  
Tel. 010 - 11 91 11 (2 lijnen)

*M*akelaars in onroerende goederen.  
Vertrouwensopdrachten.

*A*dministraties voor Verenigingen  
van Eigenaren (Appartementenwet)

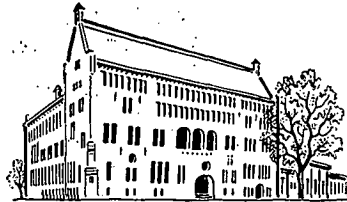
*B*emiddeling bij aan- en verkoop  
van appartementen (horizontale  
verkoop). Specialisten sedert 1951.

★ TAXATIES bij aan- en verkoop,  
voor successieaangiften, enz.

★ HYPOTHEKEN

GRATIS op aanvraag beschikbaar:  
"M.A.B. n.v.-Nieuws" - ons maandblad, waarin  
regelmatig aantrekkelijke aanbiedingen volledig  
omschreven worden opgenomen.

Adviezen  
en bemiddeling  
inzake  
levensverzekeringen  
en pensioencontracten



## R. MEES & ZONEN

BANKIERS EN ASSURANTIEMAKELAARS  
ROTTERDAM

AMSTERDAM / 's-GRAVENHAGE / DELFT  
SCHIEDAM / VLAARDINGEN / ALBLASSERDAM



## ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van de  
Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.  
Telefoon redactie: (010) 5 29 39. Administratie: (010)  
3 80 40. Giro 8408.

Privé-adres redacteur-secretaris: Drs. A. de Wit, Sleedoorn-  
laan 17, Rotterdam-12, tel. (010) 18 36 32.

Bankiers: R. Mees en Zoonen, Rotterdam, Banque de Com-  
merce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening  
260.34.

Redactie-adres voor België: Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steen-  
weg 347, Gent.

Abonnementen: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.

Abonnementsprijs: franco per post, voor Nederland en de  
Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 29,—, overige landen  
f. 31,— per jaar (België en Luxemburg B.fr. 400).

Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts  
worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Losse exemplaren van dit nummer 75 ct.

Advertenties: Alle correspondentie betreffende advertenties  
te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij  
H.A.M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010)  
6 93 00, toestel 1 of 3.

Advertentie-tarief: f. 0,36 per mm. Contract-tarieven op aan-  
vraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten”  
f. 0,72 per mm. (dubbele kolom). De administratie behoudt  
zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van  
redenen te weigeren.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ch. Glasz; H. W. Lambers; J. Tinbergen.  
Redacteur-Secretaris: A. de Wit.  
Adjunct Redacteur-Secretaris: M. Hart.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens  
de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vierick.

# „Consumptie” van boeken, films en voetbal

Enige tijd geleden publiceerde het C.B.S. een studie over aspecten van radio, t.v. en vrije-tijdsbesteding van Nederlanders van 12 jaar en ouder <sup>1)</sup>. Hierin werd bijzondere aandacht besteed aan radiobeluistering en televisiekijken. Tevens kwamen o.m. bioscoopbezoek, lezen van boeken en bezoeken van voetbalwedstrijden aan de orde. De gegevens werden geanalyseerd naar sociaal milieu, kerkelijke gezindte, onderwijsniveau (summier weergegeven in onderstaande tabel), woonmilieu en leeftijd. Waar mogelijk werd vergeleken met vroegere studies (i.h.b. die van 1955). Over de toegepaste methodiek zij hier vermeld dat de gegevens werden verkregen uit mondelinge enquêtes, gehouden in oktober 1961. Uit dit, op steekproefbasis uitgevoerde onderzoek, resulteerden niet zo zeer exacte uitkomsten dan wel tendenties.

Het bioscoopbezoek nam af van 57 pCt. der bevolking in 1955 tot 54 pCt. in 1960. Markanter was de daling van het gemiddeld aantal bioscoopbezoeken per persoon, nl. van 8 in 1955 tot 5 in 1960. (Ondanks deze relatieve daling was er in 1960 een toename van het totaal aantal verkochte kaartjes <sup>2)</sup>. Het percentage bezoekers daalde vooral bij vrouwen, de „hogere” sociale groepen en in de grotere steden. Tussen de verschillende groepen, ook per woonmilieu (grote, middelgrote, kleine steden en platteland), waren er nivelleringsprocessen. De groep „landarbeiders en boeren” produceerde een kleine stijging. Bij de gereformeerden was dit het geval in de verdeling naar kerkgenootschappen. In deze „sector” was de vermindering van bezoekers onder de confessionele groeperingen enigszins geringer. Opmerkelijke verschillen deden zich voor bij de leeftijdsgroepen. Tegenover een teruggang, in grote lijnen, bij personen van 24 jaar en ouder was er een flinke

stijging bij de jongeren. In de groep van 12-14 jaar steeg het percentage zelfs van 52 tot 62.

Het lezen van boeken wordt ten onzent nog steeds gewaardeerd als een prestatie van „hogere culturele orde”. In dit opzicht lijkt het dus verheugend dat het percentage boekenlezers toenam van 71 pCt. (1955) tot 74 pCt. Aangezien de inhoud van de lectuur niet werd onderzocht zou deze vreugde echter prematuur kunnen zijn. Het percentage lezers steeg vooral bij vrouwen, landarbeiders en boeren, rooms-katholieken en bij jeugdigen van 15-23 jaar (veel scholieren). Het gemiddeld aantal gelezen boeken per persoon p.j. daalde evenwel, nl. van 15 tot 14. Bij de verschillende sociale milieus nam het aantal af bij arbeiders, landarbeiders en boeren.

Het C.B.S. besteedde ook aandacht aan de bekendheid met en het kopen van pocketboeken. Van de mannen genoot 41 pCt., van de vrouwen 38 pCt. een zodanige bekendheid. Het aantal kopers beliep in pCt. resp. 33 en 36. Voor de vijf sociale milieus waren de percentages, vanaf landarbeiders en arbeiders, achtereenvolgens 10, 19, 31, 57 en 72. Het gemiddeld aantal verkochte pocketboeken per persoon p.j. beliep in deze milieus resp. 0, 1, 1, 3 en 6. Voor de gehele bevolking was dit een getal van 2.

Bij de actuele grote belangstelling voor „top-wedstrijden” is het onderhoudend de C.B.S.-gegevens over voetbal te raadplegen. Van de mannen bleek bijna de helft (47 pCt.) wel eens een wedstrijd te bezoeken. Van de vrouwen deed dat 15 pCt. De cijfers voor de verschillende milieus lopen minder uiteen dan de status van „volkssport” zou doen vermoeden. Per kerkgenootschap boekten de rooms-katholieken topcijfers. Het mannelijk bezoek door de leeftijdsgroepen van 12 tot 18 jaar (12 tot 15 wedstrijden per persoon p.j.) bleek aanmerkelijk intensiever dan dat van de oudere (8 tot 9 bij die tot 60 jaar; 2 bij de nog oudere).

In een volgend artikel zal een indruk worden gegeven van het bezit en gebruik van de radio in ons land.

M. H.

	Bioscoop		Boeken		Voetbal	
	A	B	A	B	A	B
<i>Per sociaal milieu</i>						
landarb., boeren	31	2	56	7	23	4
arbeiders	50	5	68	12	33	5
risico/dr. middenst.	56	6	70	14	29	5
loontr. middenst.	64	5	85	19	33	5
leidinggevenden en welgestelden	70	7	89	23	23	2
<i>Per kerkgenootschap</i>						
rooms-katholiek	55	7	67	13	34	6
Nederl.-hervormd	50	4	74	12	27	3
gereformeerd	38	4	83	16	17	2
geen kerkgen.	63	6	79	16	36	5
<i>Per onderwijsniveau a)</i>						
G.L.O. b)	41	4	63	9	24	4
V.H.M.O. c); H.O.	68	6	93	20	24	3
Totaal van bevolking.	54	5	74	14	30	5
idem in 1955	57	8	71	15		

A = aantal bezoekers, resp. lezers in pCt. v. d. bevolking(sgroep), 1960.  
 B = gem. aantal bezoeken, resp. gelezen exempl. per persoon, 1960.  
 a) niet-schoolgaanden; b) gewoon lager onderwijs; c) Incl. middelb. nijverheidsonderwijs en kweekschool met diploma.

<sup>1)</sup> „Radio, televisie en vrije-tijdsbesteding, herfst 1960”, Uitgeversmaatschappij W. de Haan N.V., Zeist 1962, 72 blz., f. 9,25.

<sup>2)</sup> In 1961 daalde ook dit cijfer. Zie „Bezoek aan. gemakkelijksinstellingen 1961”, Uitg. W. de Haan N.V.

## INHOUD

	Blz.		Blz.
„Consumptie” van boeken, films en voetbal	467	Ingezonden stukken:	
Teveel landbouwgrond in Nederland?, door Prof. Dr. J. Horring	468	Steenkool versus stookolie; proeve van een marktstructuuronderzoek, door Drs. W. A. J. Bogers met een naschrift van Drs. R. Iwema	479
Is een Nederlandse „business school” wenselijk?, door Drs. L. Traas	471	Sterftেকansen voor mannen aan de frontlinie, door Drs. J. C. Hoogteijling met een naschrift van L. S. Beuth	481
Schrijvers en cijfers, door Drs. J. J. Klant	473	Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. C. D. Jongman	481
Begroting en economische toestanden in Suid-Afrika, door Dr. C. Verburgh	477	Recente publikaties	482

De laatste jaren worden steeds meer stemmen luid, die aandringen op inkrimping van het areaal landbouwgrond in Nederland met behulp van overheidsmaatregelen. Landbouwgrond is inderdaad thans op het Westelijk half rond in het algemeen niet schaars als onmisbare schakel in de produktieketen voor voldoende voedsel. Landbouwgrond is in Nederland evenwel wél schaars in verhouding tot het aanwezige aantal arbeidskrachten in de landbouw en als goedkoper produktiemiddel voor veevoer dan geïmporteerd krachtvoer. Er kan stellig niet met recht worden gesproken dat er landbouwgrond teveel is. Er is dus ook geen aanleiding lichtvaardig met de landbouwgrond om te springen.

## Teveel landbouwgrond in Nederland?

Landaanwinning en grondverbetering ten behoeve van de landbouw is tientallen jaren lang als een eerste rangs nationale plicht beschouwd. Beveiliging van de eigen voedselvoorziening en een verbreding van de bestaansbasis van de groeiende boerenbevolking zat hierbij hoofdzakelijk voor. Er is nu een kentering aan het ontstaan. Landaanwinning en grondverbetering worden thans niet alleen minder urgent geacht, maar zelfs een omkering van het proces wordt bepleit. De laatste jaren worden steeds meer stemmen luid, die aandringen op inkrimping van het areaal landbouwgrond in Nederland met behulp van overheidsmaatregelen.

De argumenten voor de inkrimping kunnen in een drietal worden onderscheiden, nl.:

1. verlaging van de produktiekosten — en dus het prijspeil — door uitschakeling bij de produktie van niet voldoende produktief geachte grond. Hierbij is zelfs gesproken over 375.000 ha <sup>1)</sup>, d.w.z. ruim 15 pCt. van ons totale landbouwareaal.

2. Vermindering van het aanbod van landbouwprodukten, daar dit thans kennelijk te groot is om tegen een lonende prijs afzet te vinden. Het duidelijkst treedt dit nu al jaren lang aan het licht bij de melkproduktie, waar per jaar gemiddeld rond f. 300 mln. uit de schatkist wordt bijgepast en desondanks de export niet meer voldoende soelaas kan bieden. Door nu een flinke oppervlakte grasland en bouwland, waarop voedergewassen worden geteeld, aan de landbouw te onttrekken hoopt men op de beste wijze de melkproduktie te kunnen verminderen. De toeslag uit de schatkist kan dan zelfs belangrijk meer worden verlaagd, daar tevens een natuurlijk prijsherstel zal optreden. Dit middel wordt ook in zuivelkringen met kracht aanbevolen <sup>2)</sup>.

3. Toenemende behoefte aan grond voor sportterreinen, recreatie en buiten wonen met een tuin.

<sup>1)</sup> Mr. J. A. Freseman Gratama: „Naar een meer reëel grondgebruik” in „E.-S.B.” van 3 april 1963, blz. 325 en 327. Zie ook van dezelfde auteur: „Grond genoeg” in „E.-S.B.” van 12 september 1962, blz. 876.

<sup>2)</sup> Officieel Orgaan van de Kon. Ned. Zuivelbond, 17 april 1963, blz. 336.

### De vraagstelling.

De toenemende behoefte aan grond voor andere dan landbouwdoeleinden voor onze sterk in aantal groter wordende en met de dag mobieler wordende bevolking lijkt mij niet voor betwisting vatbaar. Dit punt zal ik aan het slot slechts even aanstippen, nadat ik de hoofdvraag heb behandeld.

De hoofdvraag kan naar de gebruikte argumenten in tweeën worden gesplitst, nl.:

a. is er inderdaad zo'n grote oppervlakte grond bij de landbouw in Nederland in gebruik, die eigenlijk niet voldoende produktief is om in cultuur te blijven?

b. is voor vermindering van de landbouwproduktie — in casu de melkproduktie — de onttrekking van grond het meest doeltreffende en economisch beste middel?

### Submarginale grond of submarginale bedrijven?

Er is verschil in voortbrengend vermogen tussen de verschillende gronden. Bij vrije prijsvorming komt dit tot uiting in de uiteenlopende koopprijzen en de netto-pachtprijzen. Maar deze worden weer beïnvloed door de bestaande steunmaatregelen, zodat men daar ook weer niet teveel houvast aan heeft. Bovendien zijn de pachtprijzen niet vrij en heeft de zittende pachter een sterk continuatieright, waardoor verandering in bedrijfsgrootte door bijpachten zo goed als geen kans krijgt. De lichte gronden komen hoofdzakelijk voor in de streken, waar de kleine bedrijven overheersen. Een toestand die voornamelijk ontstaan is doordat er vroeger 'op de zandgronden te weinig lonende werkgelegenheid buiten de landbouw voorhanden was, terwijl de economische drang tot bedrijfsvergroting door de geringere mechanisatiemogelijkheden veel minder sterk was.

De steunmaatregelen voor de lichte gronden hebben gedeeltelijk de vorm van een toeslag voor de verbouwde oppervlakte granen van omstreeks f. 200 per ha. Daar komt nog bij de importheffing op granen, maar het bouwlandareaal wordt slechts voor ongeveer de helft gebruikt voor granen. De toeslag op de melk op de weidebedrijven, gelegen op de beste gronden in Friesland en Holland, komt,

berekend bij een gemiddelde produktie van 5.000 kg melk per ha en een toegezegde toeslag van 6,3 ct. per kg, neer op f. 315 per ha en dan wel voor alle hectaren. Uit verschil in de vorm van de landbouwsteun te besluiten tot een grotere steun per ha voor de lichtere grond, lijkt mij dan ook wel wat voorbarig.

Maar laten wij veronderstellen, dat de steun per ha op de lichte gronden belangrijk hoger ligt dan elders, vanwege de hogere produktiekosten op deze bedrijven. Kan hieruit dan de gevolgtrekking worden gemaakt, dat de lichte grond „submarginaal” is en dus beter aan de landbouwproduktie kan worden onttrokken? Deze gevolgtrekking komt mij overhaast en onjuist voor. Eerst zal dan nagegaan moeten worden wat de belangrijkste oorzaak is van de hogere produktiekosten op deze bedrijven. Talrijke onderzoeken hebben aangetoond dat er een nauw verband bestaat op deze bedrijven tussen de financiële uitkomsten en de produktie per man <sup>3)</sup>. Voor de akkerbouwgewassen en de rundveehouderij is het aantal hectaren grond per man de belangrijkste component voor de grootte van de produktie per man. De meeste bedrijven op de lichte gronden hebben hogere produktiekosten dan nodig is, omdat zij over te weinig hectaren grond beschikken om de gezinsarbeid met behulp van machines zo economisch mogelijk te doen zijn.

Teveel arbeid (maar per bedrijf kan die vaak niet meer verminderd worden), maar te weinig grond per bedrijf is de kwaal. Niet de grond is onvoldoende produktief, maar de arbeid in deze bedrijven. En niet de grond is submarginaal, maar vele van deze kleine bedrijven zijn bij de huidige technische mogelijkheden submarginaal. Indien bijv. de prijzen van de landbouwprodukten een flink stuk lager zouden komen te liggen dan thans het geval is, zouden ongetwijfeld vele bedrijven het loodje leggen, maar het lijkt mij hoogst onwaarschijnlijk dat er een noemenswaardige oppervlakte grond braak zou komen te liggen. Onttrekking van landbouwgrond zou m.i. de kwaal verergeren. Immers, dan zouden er nog meer bedrijven moeten verdwijnen om de overblijvende bedrijven voldoende vrijkomende grond te verschaffen voor een grootte, waarbij de produktiekosten lager liggen.

#### Vermindering van de produktie.

Inkrimping van het areaal landbouwgrond is onbetwistbaar een doeltreffend middel om de landbouwproduktie te verminderen, maar is toch bij lange na niet voldoende om de landbouwproduktie in toom te houden. De totale oppervlakte geregistreerde cultuurgrond in Nederland (gemeten maat) is sinds 1949 (eerste normale jaar na de oorlog) niet gestegen, maar de totale hoeveelheid landbouwprodukten, die de „national farm” verliet in 1961 was ruim 60 pCt. groter dan in 1949 <sup>4)</sup>.

De pijn wordt hoofdzakelijk gevoeld bij de melk. De totale oppervlakte (gemeten maat) blijvend grasland en kunstweide was in 1962 rond 54.000 ha ofwel ongeveer 4 pCt. groter dan in 1956, terwijl de hoeveelheid melk aangevoerd in fabrieken in die periode van rond 5 tot 6,5 mln. ton ofwel met 30 pCt. is gestegen. Die grote stijging

is voor het grootste deel ongetwijfeld veroorzaakt door de sterke toeneming van het verbruik van ingevoerd krachtvoer. Aan mengvoeder voor rundvee en veekeuken is het verbruik in deze periode naar schatting met rond 6 à 7 duizend ton toegenomen. Bij een toeneming van de melkproduktie met gemiddeld  $1\frac{1}{2}$  kg per kg krachtvoer betekent dit een totale vergroting van de melkproduktie van 1 mln. ton ofwel twee derde deel van de totale toeneming. Het overblijvende derde deel zal waarschijnlijk voor het grootste deel zijn veroorzaakt door opvoering van de grasproduktie per ha en meer rationele veevoeding, terwijl dan de uitbreiding van het graslandareaal met 4 pCt. vermoedelijk evenredig hiermee als oorzaak van de produktieverhoging kan worden aangemerkt. Dit zijn globale berekeningen, maar die m.i. de orde van het gewicht van de oorzaken van de toeneming van de melkproduktie voor het onderhavige onderwerp voldoende nauwkeurig kwantificeren om tot een oordeelvelling te komen.

Het doet enigszins merkwaardig aan, dat bepleit wordt tot vermindering van de melkproduktie te komen door onttrekken van grond aan de landbouw, terwijl toch zo onmiskenbaar de voornaamste oorzaak van de sterke stijging van de melkproduktie gevonden wordt in het verbruik van krachtvoer. Dit is nog des te merkwaardiger, daar dit krachtvoer vrijwel geheel uit importen (direct of indirect als bijproduct van de oliefabricage) afkomstig is, terwijl de landbouwgrond een binnenlandse produktiefactor vormt. Het lijkt geen twijfel dat het gras, in verse vorm dan wel als kuilvoer of hooi, goedkoper voer oplevert dan krachtvoer, indien het aandeel van het krachtvoer in het rantsoen zo groot wordt als het in Nederland gemiddeld is. Het is economisch rationeel de produktie in te krimpen door in de eerste plaats de hoeveelheid van het duurste produktiemiddel te verminderen. Dat betekent: de krachtvoerergift verminderen en niet de grasproduktie verkleinen door inperkings van het graslandareaal.

#### Economische produktie of destructie?

Hoe onzinnig overigens de omzetting van deze grote hoeveelheid krachtvoer in extra rond 1 mln. ton melk is, moge blijken uit het volgende simpele rekensommetje. Volgens recente berichten in de landbouwbladen heeft de laatste jaren 0,4 mln. ton melk, welke niet op de normale wijze (d.w.z. met een flink uitvoersubsidie) kon worden verkocht, maar op speciale wijze moest worden afgezet, ongeveer 8 ct. per kg opgebracht. Dat komt dus in totaal neer op een opbrengst van f. 32 mln. De hiervoor benodigde hoeveelheid krachtvoer van 267.000 ton heeft naar schatting per ton ongeveer f. 270 franco grens gekost, dus in totaal f. 72 mln. Voor dit deel van de produktiestijging heeft dus alleen de buitenlandse grondstof al globaal f. 40 mln. meer gekost dan de opbrengst van de melk. Deze f. 40 mln. is niet aan de Nederlandse veehouders ten goede gekomen, maar is een netto-verlies aan het buitenland.

Indien de overige 0,6 mln. ton melk 18 ct. per kg bij de uitvoer heeft opgebracht (hetgeen waarschijnlijk wel als een optimistische schatting moet worden beschouwd) zouden de kosten van de grondstofimport hiervoor juist zijn gedekt. Immers, 1 kg voer van 27 ct. levert dan  $1\frac{1}{2} \times 18 = 27$  ct. aan melk op. Economisch heeft deze produktie dan evenwel ook nog geen zin, daar er voor de produktiemoeite geen beloning overschiet. Deze beloning wordt achteraf verschaft in de vorm van een toeslag uit de schatkist.

<sup>3)</sup> Landbouw-Economisch Instituut: „Kleine-boerenvraagstuk op de zandgronden 1949-1958”, rapport 347, alsmede „Bedrijfseconomische Mededelingen”, no. 43.

<sup>4)</sup> J. Horring en P. C. van den Noort: „Toeneming produktiviteit van de Nederlandse landbouw” in „Landbouwkundig Tijdschrift” van februari 1963; zie tabel 2 op blz. 154 (bruto-Produktie).

**elk aandeel**  
**'Vereenigd**  
**Bezit van**  
**1894'**  
**vormt in**  
**feite een**  
**deskundig**  
**samengestelde**  
**aandelen-**  
**portefeuille**

Dit is mogelijk, omdat 'Vereenigd Bezit' een beleggingsmaatschappij is, die de gezamenlijke inbreng van haar aandeelhouders belegt in ca. 200 zorgvuldig geselecteerde fondsen. Zodoende wordt een belang verkregen bij tal van bedrijfstakken in binnen- en buitenland. Elk aandeel 'Vereenigd Bezit van 1894' verschaft U een aantrekkelijk rendement met beperking van risico.

Alle banken en commissionairs kunnen U inlichten.

**N.V. VEREENIGD**  
**BEZIT VAN 1894**

*De voordelen van aandelenbezit met beperking van risico.*

WESTERSINGEL 84, ROTTERDAM



(I. M.)

Voor het ontstaan van deze vreemde toestand is reeds in 1956 publiek gewaarschuwd <sup>5)</sup>. Voorkomen ware beter geweest dan genezen. Het is nu langzamerhand wel aan ieder duidelijk dat deze toestand niet kan voortduren en dat ook de E.E.G. hiervoor geen uitkomst kan bieden. De melkproductie zal moeten worden beperkt of beter gezegd de kunstmatige stimulans gelegen in de toeslag, die kennelijk de melkproductie zo sterk heeft opgedreven in Nederland, zal moeten worden weggenomen. Hoe dat kan gebeuren is een andere kwestie. Het is evenwel niet aannemelijk, dat onttrekking van landbouwgrond daartoe het aangewezen middel zou zijn, terwijl zo duidelijk blijkt dat de krachtvoerimporten hoofdzakelijk deze sterke produktiestijging hebben mogelijk gemaakt. Een produktiestijging, die bovendien nationaal gezien geen waarde aan de ingevoerde grondstof toevoegt, maar economisch als destructie moet worden gekwalificeerd. *Dat* en niet een teveel aan landbouwgrond is de hoofdoorzaak.

**Wat het zwaarst weegt....**

Landbouwgrond is inderdaad thans op het Westelijk halfrond in het algemeen niet schaars als onmisbare schakel in de produktieketen voor voldoende voedsel. Landbouwgrond is in Nederland evenwel *wel* schaars in verhouding tot het aanwezige aantal arbeidskrachten in de landbouw en als goedkoper produktiemiddel voor veevoer dan geïmporteerd krachtvoer. Het ziet ernaar uit dat de schaarste van de grond ten aanzien van arbeid nog vele jaren zal voortduren, ook al gaat het hoge tempo van de afvloeiing van arbeidskrachten onverminderd voort.

De pachtwet met zijn officiële pachtnormen en de prijsbeheersing bij vervreemding van landbouwgronden tot eind 1962 hebben de „thermometer” van de betekenis van de grond voor de landbouwproductie a.h.w. jarenlang bevroren gehouden. De nu weer nagenoeg herstelde vrije prijsvorming heeft in elk geval het voordeel dat de relatieve economische betekenis van de landbouwgrond weer duidelijk aan het licht komt.

Wat het zwaarst weegt, zal dan ook duidelijk blijken uit de prijzen, die voor de grond kunnen worden betaald. Met de bestemming voor woningbouw, industrievestiging, stratenaanleg, sportvelden e.d. heeft de landbouw nooit kunnen concurreren. Voor meer algemene recreatiedoeleinden zal moeten blijken of men er meer voor over heeft dan de grond in de landbouw waard is. Overigens lijkt het mij niet verstandig de bestemming van de grond in het kader van de gemeentelijke en regionale planologie vrij te laten. Een zekere ordening van het grondgebruik zal er om tal van redenen m.i. moeten blijven. Maar dat is een chapter waarop ik niet verder wil ingaan.

Ik heb alle begrip voor de bevrediging van de behoefte aan grond buiten de landbouw. De bedoeling van dit artikel is echter duidelijk te maken, dat er voor Nederland stellig niet met recht kan worden gesproken dat er landbouwgrond teveel is en er dus ook geen aanleiding is lichtvaardig met de landbouwgrond om te springen. Het voedselvoorzieningsaspect is thans weliswaar niet zwaarwegend (hoe lang?), maar er zitten ook nog andere kanten aan het gebruik van landbouwgrond, die niet over het hoofd mogen worden gezien.

Wageningen.

J. HORRING.

<sup>5)</sup> Advies inzake de prijsvorming van melk, S.-E.R. 1956, no. 6; en J. Horring: „Het stelsel van prijsgarantie voor melk” in „E.-S.B.” van 5 december 1956, blz. 1080.

# Is een Nederlandse „business school” wenselijk?

In de middagvergadering van de op 8 mei jl. te Eindhoven gehouden Landdag van de bij het NIVEC aangesloten economen werd aan de hand van een tweetal inleidingen uitvoerig over deze vraag gediscussieerd. Aanleiding tot het aan de orde stellen van dit onderwerp vormde het onlangs gepubliceerde rapport van de Commissie Opvoering Produktiviteit van de Sociaal-Economische Raad over de universitaire opleiding voor leiding en organisatie van bedrijven. Dit rapport bevat het verslag van een studiereis gemaakt door enkele hoogleraren naar centra voor management-opleiding op universitair niveau in de Verenigde Staten. Een van de conclusies uit dit rapport is dat het wenselijk moet worden geacht nader te onderzoeken wat het bestaan en vooral het voortbestaan van de „business school” in de Verenigde Staten ons land te zeggen heeft. Uit mededelingen tijdens de vergadering bleek, dat door de C.O.P. inmiddels reeds financiële steun is toegezegd voor een dergelijk onderzoek, zodat daarmee thans metterdaad kan worden begonnen.

Het spreekt welhaast vanzelf, dat men tijdens de vergadering te Eindhoven niet tot een duidelijke positiebepaling pro of contra de „business school” is gekomen, laat staan dat definitieve conclusies werden bereikt over de vorm waarin een dergelijk instituut zou moeten worden gegoten. Dit lag ook niet in de bedoeling. Veeleer heeft men getracht door een belichting van de diverse aspecten die aan het vraagstuk zijn verbonden in brede kring het denken en de discussie te stimuleren ten einde aldus een bijdrage te leveren voor het in te stellen onderzoek. Gezien ook de vele vragen en opmerkingen naar aanleiding van de beide inleidingen kan zeker worden gesteld dat deze opzet is geslaagd.

Van de beide inleiders heeft Prof. Dr. J. L. Meij, hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen, de wenselijkheid van de „business school” vooral gezien vanuit het Nederlandse Hoger Onderwijs, terwijl Drs. A. W. J. Caron, lid van de Raad van Bestuur van Unilever N.V., het onderwerp belichtte vanuit de gezichtshoek van het bedrijfsleven. Prof. Dr. A. J. Vlerick, hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Gent, trad op als discussieleider.

## De visie van Prof. Meij.

Prof. Meij noemde als centraal punt in zijn — naar eigen zeggen simpele — betoog de tegenstelling tussen de opleidingseisen voor algemeen leidinggevende functies en specifieke beroepen. Voor de algemeen leidinggevende functies is tot op heden geen speciale opleiding nodig, voor bepaalde maatschappelijke beroepen echter wel. Toch kan men — aldus Prof. Meij — de vraag stellen, of met name degenen die aan academisch gevormden leiding geven of daarmee uit hoofde van hun leidinggevende taak samenwerken, niet zeer gebaat zouden zijn bij een academische opleiding. Wordt deze vraag bevestigend beantwoord, dan volgt daaruit onmiddellijk een tweede vraag. Welke vorm zou een academische opleiding gericht op leidinggevende functies moeten hebben? De mening wordt wel gehoord, dat deze opleiding slechts gericht hoeft te worden op een training van de geest in het algemeen en dat voor de verkrijging van inzicht in de meer specifieke problematiek van leidinggeven, het bedrijf zelf de beste leerschool vormt.

Tegenover deze visie plaatste Prof. Meij als zijn mening, dat training in het bedrijf zelf wel voordelen heeft, maar dat de nadelen toch groter zijn. In de eerste plaats kost training in het bedrijf relatief veel tijd en is een procedure van door schade en schande wijs worden voor de betrokkene niet altijd aantrekkelijk. Maar bovendien — en dat is een meer principiële punt — de in het bedrijf verkregen ervaring is steeds ervaring uit het verleden welke niet zonder meer kan worden toegepast op andere, toekomstige situaties. Ervaring zal men moeten veralgemenen en in beginsel betekent dit: tot wetenschap omvormen. Hieruit volgt, dat het gewenst is de bedrijfskennis die een zekere veralgemening heeft ondergaan — dat is de kennis die is bijeengebracht in de wetenschappen welke het bedrijf tot object van onderzoek hebben — reeds vóór de intrede in het bedrijf mede te delen.

Zo bezien moet de taak van de universiteiten en hogescholen met betrekking tot de vorming voor leidinggevende functies als een tweeledige worden opgevat: in de eerste plaats algemene vorming, maar daarnaast ook inleiding in de wetenschappen welke de problematiek van het bedrijfsleven omvatten.

## Geen monopolie voor de economische faculteit.

De algemene vorming, die zich zou kunnen uitstrekken tot het kandidaatsexamen, behoeft niet noodzakelijk betrekking te hebben op de problematiek van het bedrijfsleven, behoeft dus ook niet te worden beperkt tot studie aan de economische faculteiten of hogescholen. Wel zal na het kandidaatsexamen de studie sterk op de wetenschappen van het bedrijfsleven dienen te worden gericht. Dit betekent evenwel nog niet, dat de economische faculteiten voor dit tweede deel van de studie de aangewezen plaats zouden zijn. Immers, het leidinggeven heeft naast economische ook sociologische, psychologische, juridische en technologische aspecten.

Een monopolie van de economische wetenschap is hier niet aanwezig. Het is veeleer zo, dat geen enkele der bestaande faculteiten een programma voert dat voor de opleiding tot leidinggevende functies bijzonder geschikt kan worden geacht. Al deze faculteiten zijn ingesteld op de vorming van specialisten: van vakeconomen, vaksociologen enz. Er lijkt daarom plaats te zijn voor een afzonderlijke opleiding voor leidinggevende functies, welke van de bestaande programma's moet worden gescheiden. Op dit punt komt de gedachte aan de „business school” naar voren, welke voor de hier bedoelde opleiding als een geschikt instituut zou kunnen worden aangemerkt.

## De vorm van de „business school”.

Verschillende mogelijkheden zijn denkbaar om dit nieuwe opleidingsprogramma en dus de idee van de „business school” vorm te geven. In de eerste plaats zouden de faculteiten of hogescholen die dit aangaat zich kunnen splitsen in twee afdelingen: de ene omvattend een opleiding tot vakspecialist in de tak van wetenschap of wetenschappen waarmee de betrokken faculteiten zich in het bijzonder bezig houden, de ander gevend een meer algemene oriëntering in de problematiek van het bedrijfsleven. Een tweede mogelijkheid is de stichting van bijzondere

faculteiten of hogescholen welke zich uitsluitend op de laatstgenoemde opleiding richten. In dit tweede geval zou een instelling van onderwijs ontstaan, die in hoge mate zou kunnen overeenstemmen met de „graduate schools of business administration” in de Verenigde Staten. De studie aan de hier bedoelde instelling(en) zou belangrijk korter kunnen zijn dan de huidige studies voor het doctoraal examen economie, het ingenieursexamen enz. Bovendien zou van deze instellingen een grote stimulans kunnen uitgaan tot wetenschappelijk onderzoek op het gebied van leiding en organisatie omdat wellicht deze instellingen een betere plaats vormen voor het ontwikkelen van de daartoe vereiste samenwerking met het bedrijfsleven dan de huidige onderwijsinstellingen.

Voor de bestaande faculteiten en hogescholen zag Prof. Meij in de geschetste splitsing tussen specialistenopleiding en meer algemene oriëntering in de bedrijfsproblematiek, een belangrijk voordeel omdat deze instellingen zich daardoor meer en diepgaander zouden kunnen bezighouden met de eigenlijke vakwetenschap. Momenteel bevinden deze instellingen zich in een moeilijke positie, doordat in één studieprogramma zowel de specialist als de niet-specialist moeten worden opgeleid. Ook Prof. Glastra van Loon en Drs. Van Arckel uit Leiden hebben op deze controversiële positie de aandacht gevestigd.

Prof. Meij was het met hen eens dat uit de thans bestaande spanning tussen de behoeften en het geboden onderwijsprogramma een logische noodzaak tot splitsing voortvloeit. Hij kon zich evenwel niet verenigen met de conclusie van deze schrijvers dat hierin ook een mogelijkheid ligt tot spreiding van het Hoger Onderwijs. „Men kan alles spreiden”, aldus Prof. Meij, „maar niet het Hoger Onderwijs”. De „business school” moet een academisch instituut blijven, verbonden met de instellingen waar wetenschap wordt beoefend, met name, opdat een vruchtbare wederzijdse beïnvloeding kan worden verkregen.

#### De visie van Drs. Caron.

De tweede spreker, Drs. Caron, benaderde het vraagstuk van de „business school” uitgaande van de behoefte van de industrie aan goed opgeleide krachten. Spreker stelde, dat als gevolg van de scherper wordende concurrentie, de voortgaande vernieuwing van het produktieprogramma en de toenemende concentratie, vooral ook als gevolg van de E.E.G., de problemen waarvoor de leiding zich ziet gesteld steeds ingewikkelder worden en de consequenties van verkeerde beslissingen ingrijpender. De organen die de leiding moeten adviseren ziet men dan ook steeds meer in omvang toenemen. Met name de specialisten met een academische opleiding vinden in deze adviesorganen een plaats. Naast een gedegen voorbereidende analyse der problemen is ook nodig een breed en helder inzicht in de consequenties van de te nemen beslissingen. Aan de leidinggevende krachten worden op dit punt steeds hogere eisen gesteld.

In de behoefte aan adviseurs en specialisten wordt door de Nederlandse instellingen van economisch hoger onderwijs goed voorzien. Men heeft bij Unilever de indruk, dat in het algemeen de Nederlandse academicus zeker niet onderdoet voor zijn buitenlandse collega's. Voor commerciële en algemeen leidinggevende functies bestaat geen specifieke opleiding. Wel biedt de studie in de economische wetenschappen een voor deze functies aantrekkelijke basis, omdat daarbij kennis van kostprij-, financierings-

andere problemen wordt verkregen, welke kennis ook voor de uitoefening van commerciële functies van veel belang is. In de praktijk blijkt echter, dat ook andere wetenschappelijke opleidingen evenzeer als grondslag voor deze management-functies kunnen dienen. In de afgelopen jaren heeft men bij Unilever bijv. 83 academici aangetrokken in de commerciële sector, waarvan 31 economen, 44 juristen en 7 met een andere opleiding.

#### Te lange studieduur.

Een belangrijk nadeel van de huidige situatie is, dat ook academici die zich niet aangetrokken gevoelen tot specialistische functies, aan de thans geldende lange studieduur zijn onderworpen. De gemiddelde leeftijd der academici die in commerciële functies worden aangesteld ligt bij Unilever in Nederland op 27 - 28 jaar, in Duitsland op 25 - 26 jaar en in Engeland zelfs op 22-23 jaar. Indien men deze functionarissen vergelijkt op 35 à 40 jarige leeftijd, blijkt er geen verschil te bestaan waardoor een zo belangrijk onderscheid in studieduur wordt gerechtvaardigd. Het Hoger Onderwijs zou beter op de behoeften van het bedrijfsleven zijn afgestemd, indien een scheiding werd gemaakt tussen de opleiding voor adviseurs en specialisten enerzijds en de opleiding voor commerciële en algemeen leidinggevende functionarissen anderzijds.

Naar de mening van de heer Caron zou het opleidingsstelsel de volgende opbouw moeten kennen:

1. Na een algemene voor allen gelijke kandidaatsopleiding een doctoraalstudie die door de keuzemogelijkheden van de vakken economie, sociologie en psychologie ook kan worden aangepast aan de problematiek van de algemene bedrijfsvoering.

2. De voortgezette opleidingen voor de theoretisch-wetenschappelijke economen, die zoveel mogelijk moeten leiden tot het behalen van de doctorsgraad.

Het kernpunt voor de industrie is, dat de toekomstige leiders zelfstandig moeten kunnen denken en analyseren en dat ze naast aanpassingsvermogen ook over een gezonde dosis individualisme moeten beschikken. Spreker citeerde in dit verband met instemming de doeleinden die de „Graduate School of Industrial Administration” van het „Carnegie Institute of Technology” zich heeft gesteld: „to educate men for management, rather than specialists and technicians in the various functional areas of business. The student of to-day will be the executive of the 1980's”.

Volgens Drs. Caron zijn de gedachten over een zekere scheiding in de opleidingen niet nieuw, maar in de industrie reeds lang uitgesproken. In samenwerking tussen industrie en Hoger Onderwijs dienen deze nader te worden uitgewerkt en in dit verband dient de mogelijke instelling van een „business school” zeker te worden overwogen. Gesteld kan worden, dat de opleidingen voor de „Master degree” in de „Graduate Schools of Business Administration” aan de universiteiten van Cornell en Harvard en aan de Wharton School of Commerce aan de door spreker geformuleerde eisen tegemoet komen.

#### De situatie in België.

In aansluiting op de inleiding van Drs. Caron schetste Prof. Vlerick in korte trekken de situatie in België, met name de ontwikkeling van de opleidingsprogramma's aan het door hem geleide instituut voor onderzoek en produktiviteit aan de Rijksuniversiteit te Gent. In tegenstelling tot de beide vorige sprekers was Prof. Vlerick van mening,



dat een programma gericht op opleiding tot algemeen leidinggevende functies de vorm van een post-universitair programma zou moeten hebben. (Zo is ook de situatie in België). Dit vooral, omdat binnen het universitaire kader niet voldoende souplesse zou kunnen worden bereikt voor aanpassing aan de wisselende behoeften.

Zijns inziens bestaat de behoefte tot oriëntatie in de algemene aspecten van het bedrijfsbeheer vooral bij die academici die bij middelgrote en kleine bedrijven een werkring vinden. Deze categorie wordt bij intrede in het bedrijf veelal direct op een hoog niveau geplaatst en direct met problemen van algemene aard geconfronteerd. Dit in tegenstelling tot de bij de grootbedrijven tewerkgestelden, die meestal in specialistische functies beginnen en eerst

op latere leeftijd bij de algemene problemen van „management” worden betrokken.

In deze visie leidt een — dan dus aanvullende — opleiding in de algemene problematiek van het bedrijfsleven in plaats van tot een verkorting juist tot een verlenging van de studieduur. Dit kan ook moeilijk anders, omdat volgens Prof. Vlerick de maatschappij een diploma dat afwijkt van de bestaande diploma's doordat er een kortere studieduur voor is vereist, in het algemeen lager zal waarderen.

In de aansluitende discussie, werd door de sprekers op verschillende punten een verduidelijking en nadere uitwerking van de inleidingen gegeven. Belangrijke nieuwe elementen kwamen daarbij echter niet meer aan de orde.

Eindhoven.

Drs. L. TRAAS.

## Schrijvers en cijfers

Dat men zowel in machines als in mensen voordelig investeren kan, is welbekend en vrijwel niemand vindt het meer ongewenst dat de investeringen in mensen voor een groot deel door de overheid worden gedaan. De regering is van plan in 1963 f. 2,5 mrd. uit te geven voor het onderwijs. Blijkens een verjaardagsoverpeinzing ten overstaan van televisiekijkers verwacht Godfried Bomans van die bedrijvigheid schade voor kinderzieltjes, maar er zullen toch niet veel burgers zijn, hoe jarig, mijmerend en bespiegelend ook, voor wie het heimwee naar de onbedorven natuurstaat bij de beoordeling van deze moderne staatstaak de doorslag geeft.

Onlangs heeft zich in ons land de nieuwste pressiegroep geformeerd, die niet naar het bal dreigde te gaan en prijzen weigerde, bestaande uit vrijwel alle Nederlandse auteurs van enige naam <sup>1)</sup>. Zij hebben de regering, die behalve f. 2,5 mrd. voor het onderwijs in 1963 ook f. 150 mln. voor cultuur en eredienssten gaat uitgeven, gevraagd voortaan jaarlijks f. 850.000 extra te investeren in schrijvers. Dat voorstel heeft bij sommige medeburgers heel wat groter opzien gebaard dan de bouw van H.B.S.-en of het verschijnen op de rijksbegroting van posten als de bijdrage aan de Europese organisatie voor de ontwikkeling van satellietdragers (f. 3,8 mln.), de subsidies in de kosten van de sociaal-economische voorziening voor zelfstandigen (f. 2,2 mln.), de subsidies ten behoeve van de samenwerkingsorganen voor maatschappelijk werk op levensbeschouwelijke en algemene grondslag (f. 2,1 mln.), de Nederlandse opera (f. 1,8 mln.) of de subsidie voor de restauratie van de Nieuwe of St. Catharina-kerk te Amsterdam (f. 1,0 mln.).

De verbazing van een deel van het publiek komt echter nogal laat, want evenals het bestaan van H.B.S.-en, satellietdragers, zelfstandigen, samenwerkingsorganen op een grondslag, de opera en de Nieuwe Kerk is het bestaan van schrijvers al door alle regeringen van na de oorlog als een algemeen belang erkend, dat door de werking van de vrije economische krachten niet voldoende wordt bevorderd. In

1963 zal f. 543.700 worden uitgegeven voor eregelden, opdrachten, een staatsprijs, reisbeurzen, toneelschrijfkunst, exploitatie van tijdschriften, subsidie van boekuitgaven, de Prijs der Nederlandse Letteren, additionele honoraria voor tijdschriftbijdragen, additionele honoraria voor dichtbundels, romans en novellen, stipendia, bijzondere eregelden en de financiering van instellingen en manifestaties op het gebied van de letterkunde. De protesterende schrijvers vragen dan ook niet om erkenning, maar om een wat ruimere en meer doelmatige beschikbaarstelling van middelen, die naar hun mening uit de erkenning van het algemeen belang van hun bestaan dient voort te vloeien.

Van de beoefenaren der verdraagde verbazing heeft de hoogleraar in de Slavische talen te Leiden, Prof. Dr. K. van het Reve <sup>2)</sup>, het duidelijkst een standpunt geformuleerd. Volgens hem bestaat er geen enkele grond voor dat talentvolle auteurs die voor hun werk slechter worden beloond dan orgelmannen, door de overheid worden gesubsidieerd: „De gemiddelde schrijver (...) kan, al boeken schrijvend, *nooit* in zijn onderhoud voorzien. Een noodtoestand, zeker, maar dan een, waarvoor een heel andere oplossing voor de hand ligt: voorlichting aan de schooljeugd over de slechte economische vooruitzichten van het schrijverschap, financiële steun aan oudere en/of debiele schrijvers die voor geen ander werk deugen, en omscholing van de rest tot eerbare beroepen waarin men voor vrouw en kinderen de kost kan verdienen” <sup>3)</sup>. Men herkent hierin, behalve de gezonde opvattingen van Batavus Droogstoppel, een economisch theorema, dat bijv. vijftig jaar geleden door Davenport op een schrijversprotest zou zijn toegepast: rentabiliteit = produktiviteit. Schoenmakers die niet verdienen, kunnen beter iets gaan vervaardigen waaraan meer behoefte bestaat.

Gedichten, romans, toneelstukken en literaire essays zijn echter geen schoenen. Zij zijn evenals economische theo-

<sup>1)</sup> Niet te verwarren met de schrijver Gerard Kornelis van het Reve, die minder verbaasd schreef: „Kunst kan niet voortgebracht worden zonder dat iemand die financiert... Betrekkelijk nieuw is slechts, dat deze noodzakelijke financiering van de overheid moet komen nu het maecenaat bijna geheel is verdwenen” in „Hollands Maandblad” van februari 1963.

<sup>2)</sup> „Het verweerde boekenbal” in „Hollands Weekblad” van 19 december 1962.

rema's, muziek en de Hondsbosse zeevering collectieve goederen, die bij het bezit der natie worden ingelijfd en, als zij zeer geslaagd zijn, zelfs nog lang door latere generaties worden bewaard. De schoolboeken, gedenkplaten, officiële toespraken en het boekenbal bewijzen het. Wanneer Multatuli, Achterberg of Roland Holst zich overeenkomstig het advies van Van het Reve hadden laten ontscholen, was er voor Nederland iets waardevols teloorgegaan. De protesterende schrijvers, zich blijkbaar bewust van de beperkte kansen op onsterfelijkheid en de niet al te grote betekenis die het Nederlandse volk aan zijn eigen taal en literatuur hecht, zijn overigens zeer bescheiden geweest bij de taxatie van hun waarde voor de gemeenschap. Zij stellen die drie keer zo laag als het belang der natie bij satellietdragers en ongeveer vier keer zo laag als dat bij het bestaan van toneelgezelschappen, waarvoor het rijk en de lagere overheid in 1962 ruim f. 5 mln. hebben uitgegeven.



De economische moeilijkheden van de Nederlandse schrijvers bestaan erin dat zij voor het vermaak dat zij schenken aan de gemeenschap van huidige en latere lezers, leerlingen, geleerden, feestgangers en redenaars, worden beloofd uit de meestal onvoldoende opbrengst tijdens hun leven van de handel in bedrukt papier. De Auteurswet verschaft hun een monopolie, waardoor zij van iedere boekenkoper op de eerstehands markt een kleine vergoeding kunnen eisen. Maar in tegenstelling tot wat bijv. in Zweden het geval is, sluit het Nederlandse auteursrecht het uitleenrecht niet in. De lectruurminnaars die de bibliotheekboeken helpen stuk lezen (subs. hun subsidiënten) vergoeden wel wezens in stofjassen, maar geen auteurs voor bewezen diensten. Auteurs worden niet door lezers, maar door boekenkopers betaald. De omzet van Nederlandse „kwaliteitsliteratuur” wordt voor 1962 geschat op f. 3 mln. (op een totale omzet van de Nederlandse uitgeverij van ongeveer f. 80 mln.). Daarvan heeft een honderdtal schrijvers ongeveer 10 pCt., dus gemiddeld ongeveer f. 3.000 per persoon ontvangen (de netto winst die een tiental uitgeverij erop heeft gemaakt, kan worden geraamd op gemiddeld ruim f. 10.000 per uitgever).

De lage opbrengst per schrijver is mede het gevolg van ons beperkte taalgebied. Weliswaar leert een eenvoudige deductie dat in een x maal groter gebied waarin x maal meer schrijvers publiceren, ceteris paribus, het gemiddelde part van de koek per schrijver gelijk moet zijn aan dat van zijn confraters in het kleinere gebied. Wie zo redeneert, gaat echter uit van onjuiste premissen. Schrijvers zijn monopolistische concurrenten. De sterkere schrijvers kunnen in een groter taalgebied een grotere afzet bereiken, hetgeen ten koste van een aantal zwakkere moet gaan, die uit de markt worden gedrongen. Wij mogen daarom in een groter taalgebied een naar verhouding geringer aantal publicerende schrijvers verwachten dan in een kleiner taalgebied. Het is in overeenstemming met wat valt waar te nemen: in een klein taalgebied is het in het algemeen gemakkelijker om iets gepubliceerd te krijgen dan in een groot taalgebied, maar moeilijker om ervan te bestaan. Daar het werk van de allerzwakste boekenmarktveroveraars, die in een klein taalgebied als het onze wel aan bod komen, gewoonlijk ook naar literaire maatstaven gemeten zwak is, mag men wel degelijk stellen dat de economische voorwaarden voor de beoefening van de literatuur in een klein taalgebied ongunstiger zijn dan in een groot gebied.

Het gemiddelde inkomen van getalenteerde auteurs ligt, ceteris paribus, hoger in een groter taalgebied en een in verhouding groter aantal schrijvers kan daar van zijn pen bestaan. Overigens zijn de economische omstandigheden voor een belangrijk deel van de schrijvers van kwaliteit, in het bijzonder voor de dichters, in een groot taalgebied evenmin ideaal. Het gemiddelde inkomen uit boekpublicaties van schrijvers in de Verenigde Staten bedroeg in 1952 \$ 3.000 en Amerikaanse universiteiten beoefenen dan ook niet voor niets het mecenaat. In Frankrijk bestaat een Caisse des Lettres, die met middelen van de overheid en de uitgeverij, stipendia en opdrachten aan schrijvers verleent.



Van het Reve gaat er in zijn late verbazing van uit dat schrijvers, voor zover zij niet aan hun trekken komen door de exploitatie van hun beperkte auteursrechten in een klein taalgebied, voor de gemeenschap waardeloos zijn. De uitvoerende kunstenaars daarentegen, meent hij, zijn wel veel waard. Slecht verdienende musici, dansers en toneelspelers behoeven zich niet om te laten scholen, maar moeten worden gesubsidieerd: „Zonder subsidie zouden we waarschijnlijk geen ballet hebben en zou het concertgebouworkest *en bloc* naar Californië emigreren. In zo'n situatie lijkt mij subsidie gerechtvaardigd. Maar zo'n situatie bestaat geenszins in de literatuur. De romans rollen bij honderden van de pers. De schrijvers leveren zeer veel copij, en alles wat maar enigszins de moeite waard lijkt wordt gedrukt. . . . De boekverkopers doen zo goede zaken, dat zij grote feesten in het Concertgebouw kunnen organiseren met medewerking van Wim Kan, minister Cals en Koningin Juliana”.

Ook deze redenering bevat voor economen bekende klanken, maar er wordt wel een en ander in overhoop gehaald. Dat we zonder subsidie geen toneel zouden hebben en geen concertgebouworkest, is onwaarschijnlijk gezien de ervaring van vóór de oorlog in ons eigen land en die in andere landen waar vandaag nog geen of minder kunstsubsidies worden verleend. Maar het is wel aannemelijk dat er meer hongerlijdende artiesten, minder orkesten en gezelschappen, meer slechte uitvoeringen zouden zijn en minder publiek. De subsidies aan de uitvoerende kunsten, waarover de verbazing geringer is — blijkbaar omdat men al wist dat ze bestaan — hebben een grote verbetering tot stand gebracht in de sociale positie van de uitvoerende kunstenaars. Doordat hun diensten, evenals bijv. die van het hoger onderwijs in de Slavische talen, tegen een lagere prijs dan de kostprijs worden aangeboden, hebben zij tevens toegang verkregen tot een wijder publiek.

Er bestaat verschil van mening over de vraag of dit beleid, dat door overwegingen van algemeen belang is ingegeven, bij een verdere stijging van de welvaart al of niet moet worden voortgezet in de richting van een geleidelijke vermindering van subsidies en een geleidelijke verhoging van de toegangsprijzen. Er is in het Nederland van vandaag echter een vrijwel algemene overeenstemming daarover dat een dergelijke verschuiving van lasten niet door verlaging van de inkomens der uitvoerende kunstenaars zou kunnen en mogen worden bereikt. Is het een wonder dat de scheppende kunstenaars zich erover beklagen dat zij wel zelf de lasten moeten dragen en zij zich bij de uitvoerende kunstenaars voelen ten achtergesteld? De volgens Van het Reve bloeiende boekhandel bestaat overigens voor slechts een klein deel van de verkoop van het werk

van Nederlandse dichters en romanschrijvers en het is eigenlijk verwonderlijk dat een kenner van de Russische geschiedenis het vieren van feest als een symptoom van een bevredigende toestand beschouwt.



De kern van Van het Reve's betoog bestaat echter in de stelling die, in economenjargon vertaald, luidt: het psychisch inkomen van schrijvers is zo hoog dat ook bij een lage geldelijke beloning het aanbod van manuscripten groot zal zijn. Schrijvers zijn tevreden met een zakcent en behoeven zich dus niet eens te laten omscholen. Hun aanbod is inelastisch, want zij schrijven niet om het geld, maar omdat zij het niet kunnen laten. Het is een liefhebberij. Dat laatste is natuurlijk waar, zoals het waar is wanneer het wordt gezegd van de bezigheid van toneelspelers, geleerden, dominees, couturiers en andere geïnspireerde medeburgers. Het is echter bij de beoordeling van de rechtvaardigheid der inkomensverdeling bepaald niet het enige criterium. Wanneer de schrijvers evenals toneelspelers en orkestmusici een inkomen verlangen dat enigermate vergelijkbaar is met wat in andere intellectuele beroepen wordt verdiend, vragen zij het vaderland, waarmee zij het wegens de omvang van zijn taalgebied niet al te best getroffen hebben, tevens om erkenning van een status. Zij menen recht te hebben op een bescheiden loon naar werken, dat de uitvoerende kunstenaars op overwegingen van algemeen belang die ook voor de scheppende kunstenaars behoren te gelden, terecht niet langer onthouden wordt. Te oordelen naar het bestaan van een schrijversactie, komen zij toch niet helemaal uit met het heerlijke psychische inkomen.

Overigens is het weinig aannemelijk dat er in het geheel geen verband zou bestaan tussen omvang en hoedanigheid van hun produktie en de hoogte van hun beloning. Om een liefhebberij te beoefenen heeft men namelijk tijd nodig en om het goed te doen, zelfs nogal veel. Om tijd te hebben, heeft men geld nodig en om geld te verdienen moet men tijd opofferen. Tijd is geld, luidt de zegswijze. Geld is tijd, antwoordt de dichter Bloem. Een groot deel van de Nederlandse schrijvers ontbreekt het aan voldoende tijd voor hun creatieve arbeid, omdat zij te zeer door betrekkingen, slecht betaald vertaalwerk of „schnabbels” in beslag worden genomen.

Er valt natuurlijk te wijzen op grote auteurs die ondanks ontberingen toch een oeuvre hebben voortgebracht en op verdienstelijke schrijvers die het na kantoor tijd hebben gedaan. Maar met die voorbeelden heeft men nog geen gemiddelde bepaald waarmee een geheel wordt getypeerd. Er zijn ook grote auteurs wier werk ondenkbaar zou zijn als zij niet door de hulp van mecenasen of levenslange stipendia uit de opbrengst van het familievermogen ertoe in staat waren gesteld. Er zijn ook verdienstelijke auteurs van wie men zich afvraagt of zij niet meer en beter zouden hebben geschreven wanneer zij zich vollediger hadden kunnen wijden aan hun werk. Er zijn ook auteurs van wie werk onvoltooid blijft of afgeraffeld wordt bij gebrek aan tijd. Enz.

Mr. H. van Riel heeft onlangs betoogd dat het bij het scheppen van de beste voorwaarden in Nederlandse verhoudingen voor de actieve kunstbeoefening niet gaat om de genieën, die meestal wel aan hun trek komen. „Vele anderen, en de wereld heeft hen evenzeer nodig, zijn specifiek begaafden, die een beroep kiezen, maar in die keuze

toch min of meer vrij zijn. Nu gaat het er vooral om, deze groep de gelegenheid te geven tot de grens van hun mogelijkheden te komen. Voor mij brengt dat met zich mee, hen niet te dwingen tot kantoorbediendenwerk om een boterham te verdienen, of tot al te slijtend lesgeven aan deels volstrekt onbegaafden”<sup>4)</sup>. De omscholing van literair begaafden tot eerbare beroepen vindt al lang plaats in Nederland. Dat subsidiëring tot een verbetering van de literaire produktie zal leiden, is, zoals vele economische stellingen, bij gebrek aan een nulproef niet empirisch aan te tonen, maar voorlopig zijn er meer redenen om een gunstig resultaat te verwachten dan het omgekeerde. Wanneer het aanbod van manuscripten zou worden vergroot, valt er voor een overproduktie van boeken uiteraard niet te vrezen. Er zou voor de uitgevers alleen een grotere mogelijkheid tot selectie bestaan.



De agerende schrijvers vragen met hun verzoek om betere honorering om meer rechtvaardigheid, om de schepping van voorwaarden die een grotere produktiviteit bevorderen en om een verbetering van de verhouding tussen rentabiliteit en produktiviteit. Hoe zijn hun wensen te vervullen?

Prijsverhoging van boeken en verhoging van royalties bieden hun, gezien de elasticiteit van de vraag naar boeken en de lage uitgeverwinsten op Nederlandse literatuur, geringe mogelijkheden, ook al valt er aan de voorwaarden waaronder schrijvers de exploitatie van hun werk in boekvorm aan uitgevers moeten opdragen, naar hun mening nog wel een en ander te verbeteren. De royalties voor de uitgave van pocketboeken, die een steeds grotere plaats zijn gaan innemen op de boekenmarkt, zijn, na een slechts gedeeltelijk geslaagde actie van de Vereniging voor Letterkundigen, in het algemeen nog steeds aanmerkelijk lager dan die voor traditionele uitgaven. De sterk opgevoerde produktiviteit bij de vervaardiging van boeken heeft wel tot lage prijzen voor de kopers geleid, maar de schrijvers ervan zijn er in de meeste gevallen niet of nauwelijks op vooruitgegaan. Ook de nevenverdiensten, waarmee zij de tijd moeten kopen voor het creatieve werk en die in feite gewoonlijk hun hoofdverdiensten vormen, kunnen worden verbeterd. De radio is bijv. een slechte betaler aan literatoren en ook de televisie heeft gewoonlijk meer over voor uitvoerende dan scheppende kunstenaars. De tarieven voor literaire vertalingen zijn nauwelijks een kwart van die voor technische vertalingen.

Een werkelijke verbetering is alleen bereikbaar wanneer de overheid haar uitgaven ten bate van de letterkunde vergroot. In het begin van 1960 heeft de afdeling Letteren van de Raad voor de Kunst de staatssecretaris daartoe al geadviseerd en hem uitgewerkte voorstellen voorgelegd, die bij wijze van bescheiden eerste stap zouden moeten worden verwezenlijkt. Zij werden in sterk beknotte vorm door de regering overgenomen, wat ertoe heeft geleid dat op de Rijksbegroting voor 1962 een bedrag van f. 15.000 werd uitgetrokken voor de verlening van stipendia aan letterkundigen, om hen in staat te stellen zich voor een bepaalde periode geheel te kunnen wijden aan creatief werk. Pas in de laatste dagen van dat jaar werden zij aan drie schrijvers aangeboden, die ze weigerden als onderdeel

<sup>4)</sup> „Kunst en liberale politiek” in „Liberaal Reveil” van januari 1963.

van de inmiddels begonnen boycot. Voor 1963 is het bedrag verhoogd tot f. 24.000 voor vier auteurs. In 1961 werd f. 15.000 beschikbaar gesteld voor de additionele honorering van dichtbundels, welk bedrag in 1962 werd verhoogd tot f. 20.000 en voor 1963 tot f. 30.000. Deze bedragen, die nu tevens kunnen worden aangewend voor de additionele honorering van romans en novellen, zijn tot dusver niet besteed. Voor 1962 werd bovendien f. 20.000 uitgetrokken voor bijzondere eregelden, bestemd voor prominente auteurs, ongeacht hun materiële positie. Zij zijn dit jaar toegekend aan Roland Holst, Bloem, Engelman, Vestdijk en Bordewijk. Voor 1963 is een bedrag van f. 30.000 uitgetrokken.



Tezamen met de in 1958 begonnen additionele honorering van tijdschriftbijdragen, waarvoor op de begroting voor 1963 f. 28.000 is uitgetrokken, vormen deze maatregelen — waarmee in 1963 in totaal een bedrag van f. 112.000 is gemoeid — het begin van een programma, waarvan de protesterende schrijvers een versnelde uitvoering hebben gevraagd. In een tweetal memoranda aan de staatssecretaris hebben zij bovendien aangedrongen op een aantal principiële verbeteringen van de manier waarop de bedragen ter beschikking worden gesteld. Zij hebben gevraagd in 1964 f. 500.000 en de volgende jaren tenminste telkens f. 960.000 ter beschikking te stellen van een *afzonderlijke stichting*, die belast zou worden met de uitkeringen. Zij verwachtten van de verlenging van de afstand tussen overheid en gesubsidieerden en de delegatie van verantwoordelijkheid soortgelijke voordelen als welke voor het wetenschappelijk onderzoek aan de Organisatie voor Zuiver Wetenschappelijk Onderzoek zijn verbonden.

De *stipendia* — van f. 6.000 per jaar, hetgeen overeenkomt met wat ook volgens de begroting voor 1963 per schrijver zal worden uitgekeerd — zouden moeten worden toegekend aan schrijvers van verdienste, bijv. boven de leeftijd van 30 jaar, voor perioden van vijf jaar (in plaats van zoals nu voor één jaar) en zouden onbeperkt verlengbaar moeten zijn. Aan jonge talentvolle schrijvers zouden tevens opdrachten of incidentele stipendia moeten kunnen worden verleend. Het aantal auteurs dat voor stipendia in aanmerking zou kunnen en willen komen, wordt op ten hoogste 50 geraamd.

De bijzondere eregelden, die telkens voor één jaar worden uitgekeerd, zouden de protesterende schrijvers willen zien omgezet in *erepensioenen* van f. 6.000 per jaar, te verlenen aan een 25-tal auteurs van formaat, onder wie in ieder geval zij die de P.C. Hooftprijs hebben ontvangen.

De *aanvullende honoraria* zouden gemiddeld f. 3.000 moeten bedragen, te variëren naar aard en omvang van het werk. Zij zouden moeten worden uitgekeerd wegens de eerste uitgaven van literaire aard, onder voorwaarde dat door de uitgever tenminste de gebruikelijke royalties worden betaald. Zij zouden moeten worden bestemd voor poëzie, verhalen, romans, essays, toneelstukken en ook voor uitstekende kinderboeken en vertalingen van literaire aard die aan de hoogste eisen voldoen. Het aantal uitgaven per jaar dat hiervoor in aanmerking zou kunnen komen, wordt op 120 geraamd (excl. kinderboeken en vertalingen)<sup>5)</sup>. De aanvullende honoraria voor tijd-

schriftbijdragen, die in 1963 zijn verhoogd van f. 4 tot f. 5 per standaardpagina, zouden geleidelijk verder moeten worden opgevoerd, waardoor binnen een vijftal jaren een beloning van f. 20 à f. 25 per pagina wordt bereikt, waarvan ten minste f. 5 te betalen door de uitgever.

Tenslotte hebben de schrijvers verzocht om de steun van de regering aan een *pensioenfonds*, dat auteurs tegen betaling van een jaarlijkse premie een pensioenuitkering garandeert bij het bereiken van de leeftijd van 65 jaar en uitkering aan weduwen en wezen bij overlijden. Het deel der kosten dat de regering zou moeten dragen, is in het bedrag van f. 960.000 niet opgenomen.

De staatssecretaris heeft bij de Raad voor de Kunst over deze voorstellen advies ingewonnen. Helaas worden adviezen van de Kunst-S.-E.R. niet gepubliceerd, maar te oordelen naar wat erover in de pers is uitgelekt, heeft de Raad voor de Kunst de voorstellen van de schrijvers grotendeels overgenomen en tot een aanzienlijke verhoging van het begrotingsbedrag geadviseerd.



De voorstellen van het Actie Comité Schrijversprotest, die bij sommigen verbazing wekten, waren dus geen nieuwigheid. Zij hebben voor het grootste deel betrekking op iets dat de regering na een vorig advies van de Raad voor de Kunst al op kleine schaal ten uitvoer brengt. Zij brengen ook de wereld geen groot nieuws. De Franse Caisse des Lettres werd hierboven genoemd. In Zweden bestaat een Schrijversfonds, dat met ingang van 1 januari 1963 is uitgebreid en dit jaar de beschikking heeft over 3 mln. kronen. Daaruit worden stipendia en pensioenen uitgekeerd. Bovendien worden er in Zweden talrijke stipendia door particuliere fondsen verleend. De Zweedse regering stort voor ieder Zweeds boek dat door de openbare bibliotheken wordt uitgeleend 2½ öre in het Schrijversfonds en betaalt 2½ öre rechtstreeks aan de schrijver van het boek. De stipendia van het Schrijversfonds worden voor telkens 5 jaren verleend. In Denemarken bestaat een fonds van de twee grote brouwerijen, dat eveneens stipendia aan schrijvers uitkeert.

Het is dan ook evenmin verbazingwekkend dat de Nederlandse schrijvers dezer dagen een voorlopig akkoord met de staatssecretaris hebben kunnen sluiten. Over een aantal principiële zaken, die voornamelijk de door de schrijvers voorgestelde continuïteit van de uit te keren stipendia betreffen, is men het niet eens geworden. Maar de staatssecretaris bleek wel bereid het overleg te openen over de oprichting van een schrijversfonds, dat met de uitkering van stipendia en aanvullende honoraria wordt belast. Daarvoor zal — naar het voorbeeld van het Productiefonds voor de Film, waarin behalve de overheid ook de Bioscoopbond deelneemt — tevens de medewerking van de bij de productie en distributie van boeken betrokken bedrijfstakken worden gevraagd. In het fonds zouden ook inkomsten moeten worden gestort die het gevolg zouden kunnen zijn van een eventuele erkenning van het uitleenrecht, over welke aangelegenheid een advies van de Raad voor de Kunst wordt verwacht.

Om de mogelijkheid van het overleg te bevorderen en in het vertrouwen dat na de gevoerde actie en het daardoor uitgelokte advies van de Raad voor de Kunst de uit te keren bedragen zullen worden verhoogd, is de boycot opgeschort tot de indiening van de volgende Rijksbegroting,

<sup>5)</sup> Het totale aantal literaire publikaties in boekvorm (incl. vertalingen) bedraagt ongeveer 1.200 per jaar.

waaruit zal blijken hoeveel de regering nu werkelijk van plan is in schrijvers te investeren. De nieuwste staking in onze sociale geschiedenis, bestaande uit het niet aannemen van gunsten en een dreiging om demonstratief weg te blijven van het feest, door mensen van wie sommigen aannemen dat zij van louter dromen en ideeën kunnen leven, is daarmee in ieder geval voorlopig ten einde.



Zoals Mr. Van Riel in zijn hierboven aangehaalde artikel heeft betoogd, zijn de praktische moeilijkheden van subsidiëring veel gemakkelijker op te lossen wanneer het gaat om kunstenaars die in teamverband werken, zoals orkesten, dan wanneer wij met „solitair”, zoals literatoren, hebben te doen. „Hiervoor zal nooit een systeem te vinden zijn dat iedereen bevredigt. Voor mijn gevoelens waren beslissingen op dit punt over te laten aan groepen van vakmensen en collegae, aangevuld met enige belangstellende deskundige leken, onder leiding van een bestuursfiguur”. Op een dergelijke wijze is dan ook in de afgelopen 15 jaren van bescheiden uitkeringen gewerkt en zal het te stichten Fonds voor de Letteren dat, naar verwachting, over wat

ruimere middelen zal beschikken, eveneens moeten handelen. In wezen verschilt de methode niet veel van die welke bij de benoeming van bijv. hoogleraren of museum-directeuren wordt toegepast. Wij blijven daardoor wel eens een jaar of twintig met een onbekwame man zitten, een risico dat bij vijfjarige stipendia veel minder groot zou zijn, maar een beperkte kans op onjuiste beslissingen behoeft ons, zolang het talent niet te bepalen is door de vaststelling van dichterlijkheidscoëfficiënten, verbeeldingsgraden, oorspronkelijkheidsindices en inspiratiefrequenties, niet te weerhouden van het nemen van besluiten.

Evenmin zullen overwegingen omtrent het algemene peil der Nederlandse literatuur ons daarvan mogen afschrikken. Volgens de meeste bevoegde beoordelaars ligt dat hoger dan bijv. dat der Zweedse letteren en lager dan dat der Engelse. De Nieuwe Kerk van Amsterdam is de mindere van de Notre-Dame van Chartres, maar zij is het toch waard door ons te worden onderhouden. Het gaat erom in hoeverre een kleine natie bereid is te investeren in eigen cultuur en te zorgen dat de voortbrenging ervan functioneert, ook volgens het beginsel van loon naar werken dat voor andere nuttige bezigheden geldt.

Amsterdam.

Drs. J. J. KLANT.

## Begroting en ekonomiese toestande in Suid-Afrika

Die vernaamste doelwit van die jongste Suid-Afrikaanse begroting, einde Maart deur Dr. T. E. Dönges in die Volksraad van die Republiek ingedien, was tweeledig naamlik die bevordering van die landswelvaart en die versekering van die landsveiligheid.

Daar was die afgelope jaar geen akute probleme of besondere knelpunte in die ekonomiese lewe van Suid-Afrika nie en daarom was dit seker ook een van die mins opwindende begrotings wat in 'n lange tyd gelewer is.

Na 'n taamlieke insinking in ekonomiese aktiwiteite in 1960 en 1961, wat veral gekenmerk is deur ernstige betalingsbalansmoeilikhede en skaarste aan risikodraende kapitaal uit binne- sowel as uit buitelandse bronne, het in 1962 'n flinke oplewing gekom. Die verbetering word geïllustreer deur 'n styging van die nasionale bruto produksie in 1962 met 7 persent ten opsigte van die voorgaande jaar. Dit was die grootste toename in 'n hele aantal jare en was veral die gevolg van 'n versnelling van die groeikoers in die tweede helfte van 1962. Persoonlike inkomste het selfs nog sterker as die nasionale produk gestyg, maar aangesien die spaarkwota terselfdertyd aansienlik toegeneem het, was die styging in persoonlike verbruik slegs 5.7 persent. Dit was egter nog heelwat beter as in die voorgaande jaar toe die persoonlike verbruik in feite gedaal het.

'n Belangrike bydrae tot die verbetering van die ekonomiese aktiwiteit is gelewer deur die lopende aankope van goedere en dienste deur openbare owerhede wat van 1961 na 1962 met byna 15 persent toegeneem het. Dit het veral die nywerheidsproduksie ten goede gekom wat, na volume gereken, in 1962 met 6 persent toege-

neem het. Ook die bruto investerings in die nywerheid het 'n flinke styging vertoon; dit het opgemaak vir dalings in bruto investering in die mynbedryf en in die boubedryf, veral wat die bou van woonhuise betref. Die jongste ontwikkelings in die boubedryf is egter baie bemoedigend aangesien die indekssyfer van goedgekeurde bouplanne in die 4de kwartaal van 1962 50 persent hoër was as in die ooreenkomstige kwartaal van 1961.

Die omvangrike investeringsprojekte wat die Staat beplan, o.a. op die gebied van waterbewaring, kragopwekking, fosfaatverwerking, nywerheidsvestiging in agtergeblewe gebiede e.d., is langtermynprojekte en het nog nie goed op gang gekom nie. Ook in die komende finansiële jaar sal die invloed van die groter staatsinvestering nog nie ten volle ondervind word. Hoewel die ekonomiese toestand gesond is en 'n redelike mate van groei waargeneem kan word lyk dit egter nie of in 1963 die "geweldige ekspansie" sal optree wat reeds geruime tyd in verskillende kringe baie optimisties voorspel word.

Die Minister het dan ook as uitgangspunt van sy begroting gemeen dat in die eerste plek die persoonlike verbruik gestimuleer moet word omdat dit lyk asof vanuit daardie rigting nie voldoende aansporing tot groter ekonomiese aktiwiteit uitgaan nie. Hy was in die gelukkige omstandigheid om hierdie beleid, sowel as die vergroting van die defensie-inspanning, ten uitvoer te kan bring omdat sowel die betalingsbalansposisie, as die binnelandse monetêre toestand, as die staatsfinansies geen ernstige belemmerings in die weg gelê het.

Die buitelandse betalingsbalansposisie is tans uiter-

mate gunstig en sal 'n toename in invoere wat mag volg op 'n verdere ekonomiese oplewing, die hoof kan bied. Totale uitvoere het in 1962 tot R944 miljoen toegeneem terwyl invoere eweneens 'n matige styging vertoon het tot R1,044 miljoen, wat 'n tekort van R100 miljoen op die goederebalans gelaat het. Danksy 'n toename van 10 persent in die goudproduksie kon die lopende rekening vir 1962 met 'n oorskot van R295 miljoen sluit. Die kapitaalrekening van die betalingsbalans het 'n netto-uitvloei van R129 miljoen gewys wat vernaamlik uit terugbetalings op offisiële en private lenings bestaan het. Hierdie gunstige ontwikkeling het gelei tot 'n styging van die goud- en valutareserwes van die Sentrale Bank van R277 miljoen op 1 Januarie 1962 tot R431 miljoen op 31 Desember 1962, terwyl dit tot 15 Maart 1963 verder verbeter het tot R460 miljoen. Hierdie hoë peil sal seker nie kan voortduur in 1963 omdat die interne ekonomiese oplewing sowel as verslappings in invoerbeheer reeds begin lei het tot hoë invoere (R191 miljoen in Jan./Febr. 1963 vergeleke met R160 miljoen in Jan./Febr. 1962), terwyl die uitvoere slegs min gestyg het (R147 miljoen in Jan./Febr. 1963 vergeleke met R142 miljoen in selfde periode 1962). Die verwagting is egter nie dat die goud- en valutareserwes in 1963 'n knelpunt in die uitvoering van ekonomiese ontwikkelingsbeleid sal wees.

Gedurende 1962 was die likwiditeit in die binnelandse monetêre sfeer aansienlik; die huidige diskonteringsrente van die Sentrale Bank van  $3\frac{1}{2}$  persent is die laagste in elf jaar. In die eerste maande van 1963 het oormatige likwiditeit by handels- en Sentrale banke egter belangrik verminder, veral as 'n gevolg van die versnelling van binnelandse ekonomiese aktiwiteite. Die huidige ontspanne toestand op die geld- en kapitaalmark laat verwag dat daar in die nabye toekoms geen tekort aan leningsfondse sal wees nie en dat ook geen belangrike renteverhoging sal optree nie. Met ander woorde, ook die binnelandse monetêre toestand is gunstig vir 'n opvoering van die groeitempo van ekonomiese aktiwiteite.

Die beeld wat die Minister betreffende die staatsfinansies kon skilder, was ook gunstig. Hoewel hy verlede jaar begroot het vir 'n sluitende rekening, het die finansiële jaar 1962/63 'n oorskot van R28 miljoen opgelewer. Dit het langamerhand tradisie geword dat Suid-Afrikaanse Ministers van Finansies onverwagte oorskotte aankondig; of dit aan konservatiewe optrede of aan 'n gebrek aan akkurate skatting gewyt moet word is nie altyd duidelik nie.

'n Nuwe beleid wat vir die nuwe finansiële jaar gevolg word is dat hierdie oorskot op lopende rekening nie sonder meer na kapitaalrekening oorgeboek word nie, soos in die verlede die gebruik was. In die veranderde omstandighede van vandaag, waar die finansiering van die kapitaalrekening nie meer sulke probleme oplewer nie, is besluit om die oorskot vir lopende uitgawe in 1963/1964 aan te wend.

'n Verdere verligting op die lopende staatsrekening vir 1963/64 is dat die toename in die uitgawe vir verdediging met R35 miljoen (van R122 miljoen in 1962/63 tot R157 miljoen in 1963/64) vir 'n aansien-

Beleg modern - beleg in

INTER  
UNIE

N.V. Internationale Beleggings Unie „Interunie”, Postbus 617, Den Haag

(I. M.)

like deel (naamlik R27 miljoen) uit kapitaalrekening bestry sal word.

Die totale geskatte uitgawe op die lopende rekening vir 1963/64, wat eweneens voorsiening maak vir hoë toekennings vir die ontwikkeling van die Bantoegebiede, vir Bantoe-onderwys en vir die polisiemag, beloop R849.5 miljoen.

Die skatting van belastinginkomste het selfs nog meer probleme as voorheen opgelewer omdat met ingang van 1 Maart 1963 die Staat oorgegaan het tot die instelling van die "Lopende Betaalstelsel vir Inkomstebelasting", wat beteken dat werkgevers tans maandeliks 'n belastingaftrekking op salarisse en lone van werknemers maak, in plaas van die ou stelsel waar iedere persoon een maal per jaar 'n aanslag gekry het en ook een maal per jaar inkomstebelasting moes betaal. Die verwagting is dat die nuwe stelsel die belastingontvangste sal opstoot omdat die kans vir belastingontduiking belangrik verminder het.

Die totale belastingontvangste vir 1963/64 word geskat op R863.2 miljoen, of R13.7 miljoen meer as die geraamde uitgawe. Die Minister het hierdie bedrag aangewend om belastingtoegewings toe te staan en wel op so 'n wyse dat dit sy ekonomiese doelstelling die beste bevorder, naamlik deur private verbruik te stimuleer en koste-inflasie teën te werk.

Aangesien stygings in die kostepeil besonder nadelig is vir die goudmynbedryf wat met 'n vaste prys vir sy produk werk, het die Minister 'n aantal belastingtoegewings afgekondig wat veral die ouer myne sal help om dieper te ontgin, deurdat prospekterings- en groter mate van belasbare inkomste afgetrek kan word.

In verband met uitvoerkoncessies het die Minister verlede jaar belastingtoegewings gemaak t.a.v. uitgawes wat aan die ontwikkeling van uitvoermarkte bestee is; slegs uitvoerders wat hoë buitelandse verkope kon aantoon was daarop geregtig. Vanaf 1 April 1963 sal alle uitvoerders daarvan gebruik kan maak, ook al het die uitvoere nog geen styging gewys nie.

'n Bydrae tot die laaghou van koste is ook die vermindering, met ingang van die nuwe finansiële jaar, van die belasting op petrol en dieselolie met 1c per gelling.

Deur 'n verlaging van die aksyns op wyne word gehoop om die afsetmoontlikhede van die plaaslike wynproduksie te verbeter.

Die grootste toegewings in die begroting is gedoen aan pensioentrekkers van alle rasse, wat R4.7 miljoen meer sal kry, terwyl R5 miljoen aan belastinginkomste prysgegee word deur 'n verlaging met 5 persent van die persoonlike inkomstebelasting. Die Minister hoop dat albei sal help om die persoonlike verbruik te stimuleer.

Tenslotte, die belangrikste probleem in die nabye toe-

koms die hoof gebied sal moet word, is inflasie. Gedurende 1962 is, volgende op 'n loonsverhoging met 10 persent vir die kwart miljoen werkers by die Spoorweg- en Haweadministrasie, die spoorweg- en padvervoertariewe eweneens met 10 persent verhoog. Daarna het staatsamptenare aansienlike salarisverhogings gekry, gevolg in begin 1963 deur die onderwysers. Hoewel die kleinhandelsprysindeks in 1962 met nie veel meer as 1 persent gestyg het nie, laat resente prysverhogings, veral ook in die groothandel, vermoed dat 'n sterker prysstyging in 1963 verwag moet word. Naas die goudmyne kan ook ander Suid-Afrikaanse uitvoerbedrywe, waar koste van primêre belang en mededinging op buitelandse markte sterk is, deur inflasie ernstig geraak word. Die uitstel van Brittanje se toetreding tot die E.E.G. sal sommige van hierdie bedrywe 'n blaaskans gee, maar Suid-Afrika mag vir geen oomblik die pogings verslap om doeltreffendheid te verhoog en koste laag te hou.

Stellenbosch, 21 Maart 1963.

C. VERBURGH.

### INGEZONDEN STUKKEN

#### STEENKOOL VERSUS STOOKOLIE; PROEVE VAN EEN MARKTSTRUCTUUR- ONDERZOEK

Drs. W. A. J. Bogers te Heerlen skryf ons:

Het is niet dan met enige schroom dat ik de redactie van „E.-S.B.” verzoek enkele opmerkingen te mogen maken bij het artikel, dat onder bovenstaande titel van de hand van Drs. R. Iwema in „E.-S.B.” van 20 februari 1963 verscheen. Dit artikel opent namelijk met de wat verrassende zin, dat het „zowel buitenstaanders als — sinds kort (sic!) — ook insiders duidelijk is, dat de steenkool als industriële brandstof gedoemd is het veld te ruimen”. Aangezien ik moet bekennen „insider” te zijn, wordt mijn positie zodoende reeds in de aanvang sterk ondergraven, omdat ik eerst „sinds kort” wordt geacht op de hoogte te zijn van de vermelde desastreuze ontwikkeling in de betrokken bedrijfstak en dus waarschijnlijk nog niet voldoende gewend ben aan dit idee om er een duidelijk oordeel over te kunnen formuleren. Desondanks geeft het betoog mij aanleiding om een viertal opmerkingen naar voren te brengen.

— Op de eerste plaats biedt het artikel in zijn gekozen opzet geen gelegenheid om vanuit vaktechnisch oogpunt te controleren, of de door Iwema in zijn „researchkeuken” verrichte arbeid inderdaad wel voldoende grondslag biedt om de zo stellig geponeerde uitspraken, als die waarmee hij het artikel opent, te motiveren. In het algemeen gesproken lijkt het mij juist om in een artikel, dat ten doel heeft op gezellige wijze iets over econometrische methodologie te vertellen, niet van toepassing zijnde „sweeping statements” achterwege te laten. Men loopt dan ook niet het risico tot uitspraken te komen die in het gestelde verband ietwat onwettelijk aandoen. Ik denk daarbij bijv. aan de uitspraak „voor zover de chemische aanwending der kolen niet compenserend werkt” (bedoeld is hier: compenserend op de achteruitgang van het kolenverbruik<sup>1)</sup>). Het kolenverbruik van de chemische industrie in het totaal is dermate gering, dat van wezenlijke compensatie *via dit verbruik* geen sprake kan zijn.

— Geeft het hierboven gestelde reeds aanleiding tot enige scepsis met betrekking tot de stellingen van de schrij-

<sup>1)</sup> Zie blz. 187, 2e kolom bovenaan.

ver, ook het verleden heeft bewezen, dat studies en voorspellingen met betrekking tot de ontwikkeling van de energiemarkt met omzichtigheid dienen te worden gehanteerd. In dit verband moge ik op de zo langzamerhand beroemd geworden prognoses inzake kolenverbruik van de „Drie Wijzen” en aansluitend daarop van de Hoge Autoriteit attenderen (Eitzel, Armand, Geordani: Euratom's bijdrage tot de energievoorziening dd. mei 1957; Onderzoek naar structuur en ontwikkeling van de energie-economie in de landen van de Gemeenschap dd. juni 1957).

— Afgezien evenwel van deze algemene bedenkingen tegen wat in het artikel de „researchkeuken” wordt genoemd als het gaat om energieprognoses, is ook de belangrijke beperking van het besproken onderzoekswerk — het gaat namelijk alleen over steenkool als brandstof in de *verwerkende industrie* — niet in acht genomen bij de nogal ruim geformuleerde conclusies, die men verspreid in de tekst kan aantreffen. Het onderzoek heeft slechts betrekking op een bescheiden gedeelte van het totale verbruik van vaste brandstoffen in het geheel van de energiehuishouding, zoals uit onderstaande tabel moge blijken.

Afleveringen van vaste brandstoffen aan verbruikers, 1961  
(in mln. ton)

	Nederland		België		Totaal	
Huishoudingen, klein-industrie .....	4,9		6,0		10,9	
Verkeer .....	0,1		0,8		0,9	
Openbare centrales en gasfabrieken .....	4,6		3,5		8,1	
Ijzer- en staalindustrie .....	1,2	10,8	5,8	16,1	7,0	26,9
Verwerkende industrie		1,4		3,4		4,8
Totaal .....		12,2		19,5		31,7

Bron: Handboek E.G.K.S.

Voor België en Nederland tezamen maakt de „verwerkende industrie” dus slechts 15 pCt. uit van het totaal en 24 pCt. van de industriële sectoren. Gezien derhalve de bescheiden positie van de verwerkende industrie in het steenkoolverbruik gaat het ongetwijfeld wat ver, dat de auteur zijn conclusies nog een rol wil laten spelen in de economische en sociale politiek ten opzichte van de mijnindustrie. Nadat hij geconcludeerd heeft, dat „de verbruiksverhouding der brandstoffen voor de totale (!) industrie in de Benelux thans zeer gevoelig is voor veranderingen in hun prijsverhouding”, beveelt hij prijspolitiek aan ter temporisering van de onvermijdelijke daling in de kolenproductie. „De afvloeiing van overtollige arbeidskrachten kan daardoor geleidelijk, de omscholing van een gedeelte van hen alsmede de industriële heroriëntatie der mijngebieden tijdig geschieden”. Hier is toch wel sprake van „latius hos”.

— Tenslotte zou ik willen opmerken, dat de ontwikkeling van het kolenverbruik in de diverse verbruikssectoren een zo genuanceerd en gevarieerd beeld vertoont, dat een directe correlatie tussen dit verbruik enerzijds en de prijsverhouding tussen concurrerende energiegrondstoffen anderzijds een te eenvoudig instrument moet worden geacht, om ter zake van deze ontwikkeling tot verantwoorde prognoses te kunnen komen. Globale prijsanalyses en econometrische methoden — zeker indien toegepast door onderzoekers, die de betrokken markt niet van zeer nabij kennen — dienen beide met grote voorzichtigheid te worden gehanteerd en hierop gebaseerde economisch- en sociaalpolitieke adviezen dienen naar mijn mening minder stellig te worden geponeerd dan in het onderhavige artikel is geschied.

**Insiders.**

De kleine pikanterie, die mij in de eerste zin van mijn artikel op een onberaden ogenblik ontsnapte en die Drs. Bogers mij nu zozeer doet bezuren, had een veel beperkter strekking dan in de tekst tot uitdrukking kwam. Zij was namelijk uitsluitend gericht aan het adres van de Hoge Autoriteit der E.G.K.S., die nog in 1958 de meest ambitieuze plannen ontvouwde voor uitbreiding van de kolenproductie in de periode 1965-1975 <sup>1)</sup>. Ik heb het artikel geschreven, toen het E.G.K.S.-rapport, waarin onder meer wordt gesteld dat in 1970 ten hoogste nog de helft van de huidige steenkoolproductie van de gemeenschap zonder steun of concurrentie zal kunnen volhouden, zojuist door de Hoge Autoriteit was vrijgegeven.

Mocht mijn geachte opponent het bovenstaande al hebben vermoed — waarvan ik hem inderdaad verdenk —, het is uiteraard zijn goed recht mij met mijn eigen woorden te confronteren. Ik stel er daarom prijs op te verklaren dat ik geenszins heb bedoeld mij een oordeel over het doórzicht van de bestuurders der Nederlandse steenkolenmijnen aan te matigen. Als ik wel ben geïnformeerd (!), zijn juist deze heren bovendien wel zo ongeveer het laatste aan de beurt om zich over de gang van zaken in hun bedrijfstak bezorgd te behoeven te gaan maken.

**„Sweeping statements”.**

Drs. Bogers noemt mijn uitspraak dat de steenkool als industriële brandstof gedoemd is het veld te ruimen, een — in het kader van mijn artikel — niet van toepassing zijnd „sweeping statement”. Ik kan dat niet inzien. Het leek mij noodzakelijk reeds van de aanvang af duidelijk te stellen dat prijspolitiek hier slechts een beperkte doelstelling kan verwezenlijken: dat zij namelijk de substitutie slechts kan matigen, maar geenszins verhinderen, laat staan omkeren.

Het materiaal voor mijn artikel is grotendeels ontleend aan een in 1958/1959 verrichte studie van het N.E.I., gebaseerd op cijfers lopend tot en met 1957. Om na te gaan of de steenkool nog steeds bezig is als *industriële brandstof* het veld te ruimen, vergelijken we hieronder de verbruikscijfers voor dat jaar met die voor 1961 (het laatste jaar waarvoor cijfers beschikbaar zijn). We zullen daarbij zoveel mogelijk aansluiten bij de verbruikers-categorieën, welke Drs. Bogers onderscheidt. Waar het hier om brandstof voor de industrie begonnen is, zullen echter de huishoudingen, het verkeer en de ijzer- en staalindustrie — welke laatste de vaste brandstoffen voor het overgrote deel niet als energiebron gebruikt — buiten beschouwing worden gelaten.

Nu is het verbruik door de kleinindustrie niet afzonderlijk bekend. Ik meen echter te mogen stellen (op grond van het kolenkachelpark en een geschat kolenverbruik per kachel) dat de huishoudingen in 1957 niet meer dan de helft van het gezamenlijk verbruik van huishoudingen en kleinindustrie voor hun rekening namen. Laten we voor een ogenblik aannemen dat het precies de helft was; de gemaakte fout is voor ons betoog van weinig belang. Het verbruik van vaste brandstoffen door huishoudingen en kleinindustrie gezamenlijk is van 1957 tot 1961 gedaald van 13,1 mln. ton tot 11,0 mln. ton. Wanneer we nu

<sup>1)</sup> Zie: „Een probleem voor Europa: de energievoorziening”, E.G.K.S., februari 1958.

vervolgens veronderstellen, dat het steenkoolverbruik in de huisbrandsector zich tenminste heeft gehandhaafd (een veronderstelling, die, gezien de gunstige ontwikkeling van dit verbruik in de laatste jaren, zeker geoorloofd is), kan een minimumschatting van de daling in het verbruik door de kleinindustrie worden opgesteld.

*Verbruik van vaste brandstof door de industrie in de Benelux*  
(in mln. ton)

Jaar	Verwerkende industrie	Klein-industrie	Openb. centr. en gasfabr.	Totaal
1957 .....	7,0	6,5	9,3	22,8
1961 .....	4,8	4,5	8,1	17,4

Bron: Handboek E.G.K.S.

Uit deze cijfers blijkt, dat het vaste brandstofverbruik van de verwerkende industrie en de kleinindustrie in slechts 4 jaar met bijna één derde verminderde en dat van de totale industrie met bijna één kwart. In dezelfde periode steeg het stookolieverbruik in de Benelux met 73 pCt. en het stook- en gasolieverbruik gezamenlijk met 72 pCt. Deze ontwikkeling komt mij voldoende dramatisch voor, om de door mij in de aanhef van mijn artikel gebezigde uitdrukking te rechtvaardigen. Hierbij bedenke men, dat ook voor de enige van de bovengenoemde verbruikers-categorieën, waar het verbruik van vaste brandstof zich tot heden ongeveer handhaafde, namelijk de openbare centrales, de mogelijkheid tot overgang op vloeibare brandstof (en op langere termijn de nucleaire energie) alleszins openstaat.

**„Latius hos”.**

Het is juist dat, zoals Drs. Bogers stelt, het onderzoekswerk waarop het artikel voor het grootste deel is gebaseerd, zich beperkte tot de verwerkende industrie, welke thans nog slechts 15 pCt. van het totale verbruik van vaste brandstoffen in de Benelux voor haar rekening neemt. Met name de berekening van de prijsgevoeligheid van het steenkoolverbruik beperkte zich tot de industrie in de populaire zin van het woord. Ik geef de heer Bogers gaarne toe dat de uitdrukking „totale industrie”, die overigens uitsluitend gebruikt is als tegenstelling tot de afzonderlijke industrietakken, minder gelukkig gekozen was.

Ofschoon een vrij abrupte daling van het totale steenkoolverbruik der Benelux met 15 pCt. door bepaalde producenten wellicht nauwelijks zal worden bespeurd, kan een dergelijke ontwikkeling voor anderen echter desastreus zijn. Een temporisering van deze ontwikkeling zou dunkt me voor de erdoor getroffen mijngebieden, om de redenen in mijn artikel genoemd, zeker zinvol zijn. Hier komt natuurlijk bij, dat de substitutie van vaste door vloeibare brandstof zich geenszins tot de verwerkende industrie beperkt en dat er a priori geen reden schijnt te zijn om aan te nemen dat voor de overige industriële sectoren (kleinindustrie en openbare centrales) prijspolitiek minder effectief zou zijn. Dit laatste is echter inderdaad nog niet geverifieerd, en vormt thans nog voorwerp van onderzoek op het N.E.I.

Ik vertrouw, dat ik met het bovenstaande de belangrijkste bezwaren van Drs. Bogers tegen mijn artikel voldoende recht heb gedaan.

N.E.I.

R. IWEMA.



## STERFTEKANSSEN VOOR MANNEN AAN DE FRONTLINIE

Onder deze titel schreef Lod. S. Beuth een beschouwing in „E.-S.B.” van 20 maart 1963. Zonder ons uit te spreken over de juistheid van de getrokken conclusies zouden wij de aandacht willen vestigen op de onjuiste interpretatie van de behandelde statistieken met betrekking tot de „sterftekansen” van de N.I.v.A.-accountants. De heer Beuth vergelijkt namelijk een statistiek, waaruit blijkt dat de gemiddelde leeftijd bij overlijden van een accountant ca. 65 jaar is, met de complete gemiddelde levensduur van een nul-jarige man, berekend op grond van de waarnemingen 1956-1960. Deze gemiddelde levensduur is 71,4 jaar en de conclusie wordt getrokken dat sprake is van een duidelijk ongunstige afwijking van ca. 6 jaar. Deze conclusie is te enen male niet uit de beide bovenstaande gegevens af te leiden. De leeftijd van 71,4 jaar zou namelijk de gemiddelde leeftijd bij overlijden van alle Nederlandse mannen voorstellen indien de Nederlandse mannelijke bevolking qua leeftijdsopbouw gelijk zou zijn aan de zgn. „kolom der levenden” in de sterftetafel G.B.M. 1956-1960. M.a.w., deze gemiddelde overlijdensleeftijd zou gelden indien de bevolking in stationaire toestand zou verkeren. Dat dit echter niet zo is moge blijken uit het feit dat de gemiddelde leeftijd bij overlijden van de Nederlandse mannen in de jaren 1956-1960 64,08 jaar was! Om op grond hiervan de conclusie te trekken dat de accountants langer leven dan de gemiddelde Nederlander zou echter evenzeer onjuist zijn; de leeftijdsopbouw van de accountants is namelijk niet gelijk aan die van de Nederlandse mannelijke bevolking. In de eerste plaats zullen accountants beneden de leeftijd van 25 jaar zelden of niet voorkomen; vervolgens is het zeer de vraag of boven de leeftijd van 25 jaar de leeftijdsopbouw gelijk zal zijn.

De enige juiste manier om de sterfte onder de accountants te vergelijken met die onder de Nederlandse mannen zou zijn een afzonderlijke sterftetafel voor accountants te vaardigen, waarbij dus niet alleen de overleden, doch ook de nog levende accountants in de waarnemingen worden betrokken. Gezien echter het relatief geringe aantal waarnemingen zou het dan nog de vraag zijn of een eventueel te constateren afwijking significant zou zijn.

Terzijde zij nog opgemerkt dat de stelling dat „de accountants gemiddeld de pensioendatum van 65 jaar amper halen” eveneens onjuist is. Ware dit wel zo dan zou op grond van dezelfde redenering dit in nog sterkere mate voor de gehele Nederlandse bevolking gelden. De fiscale desiderata, opgenomen aan het slot van Beuths beschouwingen behoeven derhalve een andere argumentatie.

Amsterdam.

J. C. HOOGTEIJLING.

### NASCHRIFT

De heer J. C. Hoogteijling wijst er terecht op, dat de gemiddelde leeftijd bij overlijden van een accountant niet vergelijkbaar is met de complete gemiddelde levensduur van nul-jarige mannen. Zijn kritiek raakt echter een inderdaad minder gelukkige adstructie van de hoofdstelling, dat

met een verzwaarde sterftekans voor „mannen aan de frontlinie” te rekenen valt. Helaas ontbreken hieromtrent nog altijd concrete gegevens. Bij bevoegde medici bestaat de indruk dat „men” in bepaalde beroepen (bijv. notarissen en geestelijken) een betere kans heeft „oud” te worden dan in andere (bijv. chirurgen en accountants). Ook ontbreken ervaringstafels van Nederlandse verzekeringmaatschappijen.

Dat op grond van de gesignaleerde onjuistheid de fiscale desiderata (of beter: de indesiderata!) een andere argumentatie zouden behoeven is bepaald onjuist: aangenomen, dat de gemiddelde overlijdensleeftijd van Nederlandse mannen 1956-1960 64,08 jaar zou zijn, dan kan juist dit als extra argument ten gunste van mijn fiscale opmerkingen gelden.

Amsterdam.

LOD. S. BEUTH.

## GELD EN KAPITAALMARKT

### Geldmarkt.

De ontwikkeling op financieel gebied na de tweede wereldoorlog kenmerkt zich o.a. door een sterke dynamiek, vooral wat betreft de uitbreiding van de financieringsvormen. Het bankwezen is in het uitdenken van variaties vanzelfsprekend bijzonder actief. De Twentsche Bank heeft thans een nieuwe kredietmogelijkheid ten behoeve van particulieren geïntroduceerd, welke met de naam budgetkrediet is gedoopt. Dit krediet wordt in vaste bedragen, lopende van f. 8.000 tot f. 12.000 in blanco gegeven, terwijl de looptijd steeds vier jaar zal zijn. Aflossing moet plaatsvinden in 16 gelijke kwartaaltermijnen. De rente bedraagt 6 pCt. vermeerderd met 1 pCt. afsluitprovisie en  $\frac{1}{4}$  pCt. behandelingsprovisie per kwartaal.

Deze kredietvorm kan men beschouwen als een verdere ontwikkeling van de persoonlijke lening, die in 1958 in ons land werd geïntroduceerd en die op zijn beurt weer nauw verwant is met de huurkoop. De aflossingsplicht van een budgetkrediet is absoluut gezien vrij zwaar, vandaar dat het alleen geschikt is voor beter gesitueerden. De Twentsche Bank stelt als eis dat men een beschikbaar inkomen heeft (d.w.z. een inkomen na belasting) van tenminste f. 16.000, hetgeen betekent, dat men in het algemeen bruto meer dan ca. f. 20.000 moet verdienen.

In Engeland maakt men thans reclame met een financieringsvorm onder de leus „Money without borrowing”. Reeds enige jaren geleden is de London Bridge Finance Ltd. hiermede begonnen, doch toen vorig jaar een bekende merchantbanker deze maatschappij had overgenomen zijn de activiteiten sterk uitgebreid. Men gaat als volgt te werk. Een fabrikant, die gewend was op krediet te leveren, verkoopt zijn goederen voortaan contant aan London Bridge, die dus eigenaar wordt. London Bridge benoemt nu tegelijkertijd de fabrikant als agent, belast met de levering aan de uiteindelijke koper en met het te zijner tijd in ontvangst nemen van de betaling, die uiteraard aan London Bridge wordt afgedragen.

(I. M.)

**§ N.V. SLAVENBURG'S BANK §**

Wat de voordelen van deze methode zijn boven het gebruik van een bankkrediet of een wissel is nog niet duidelijk. Overigens moet worden gezegd, dat lenen zonder geld niet zo nieuw is als het op het eerste gezicht schijnt. De leasing en de kredietfaciliteiten die de factor opent hebben dezelfde eigenschap.

#### Kapitaalmarkt.

Een wijziging van de Middenstandskredietbeschikking 1959 geeft de kredietverlening ten behoeve van het kleine en middenbedrijf groter armslag. Het gaat hier om van staatswege gegarandeerde kredieten, waarbij thans het garantiebedrag voor krediet bij inrichting van nieuwe bedrijfspanden, hypothecair krediet bij nieuwbouw van winkels e.d., is verhoogd. Ook bij het bedrijfsuitrustingskrediet, het bijzondere krediet, het overnamekrediet en de borgstellingsfondskredieten, die men tot de middellange termijnkredieten moet rekenen, voor zover deze ressorteren onder de borgstellingsfondsen, is het maximum van f. 5.000 tot f. 7.500 verhoogd.

Ook in deze sector wel geen nieuwe varianten maar toch een aanpassing, wat de bedragen betreft, aan de zich wijzigende omstandigheden. Het vraagstuk van de inschakeling van andere banken dan de Middenstandsbank wordt door deze ontwikkeling urgenter. Het in 1963 op de kapitaalmarkt ter beschikking komende bedrag schijnt reeds van tevoren in grote trekken te zijn verdeeld. De staat heeft met twee leningen zijn portie al binnen. Het lijkt gerechtvaardigd te veronderstellen, dat na de aanmaning van De Nederlandsche Bank de lagere overheid in het lopende jaar een groter beroep zal gaan doen dan in 1962.

Wie als vragende partij zal gaan optreden zal mede afhangen van het tijdstip van het inwerkingtreden van de wet op de financiering van de kapitaaluitgaven van de lagere overheid, want daarmede zou het rentegamma verdwijnen en een belemmering van het zelfstandig optreden van in het bijzonder de gemeenten verdwijnen. Voorts schijnt de Nederlandse Antillen te worden toegestaan een lening te plaatsen en verder is een deel der middelen gereserveerd voor consortiumleningen van de Nationale Investeringsbank ten behoeve van leningen aan ontwikkelingslanden.

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	28 dec. 1962	H. & L. 1963	3 mei 1963	10 mei 1963
Algemeen .....	345	383 — 346	381	382
Intern. concerns .....	464	529 — 463	529	526
Industrie .....	319	348 — 321	345	347
Scheepvaart .....	134	153 — 135	147	149
Banken .....	257	261 — 232	238	241
Handel enz. ....	150	157 — 149	154	157

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen.			
Kon. Petroleum .....	f. 157	f. 174,20	f. 171,10
Philips G.B. ....	f. 139	f. 159,70	f. 158,30
Unilever .....	f. 138,40	f. 163	f. 165,20
A.K.U. ....	401½	460½	476
Hoogovens, n.r.c. ....	558	567½	571½
Kon. Zout-Ketjen, n.r.c. ....	723	854	828
Zwanenberg-Organon .....	909¾	960	971
Van Gelder Zn .....	244	253	256½
Amsterdamsche Bank .....	390	370	380
Robeco .....	f. 208	f. 221	f. 222
New York.			
Dow Jones Industrials .....	652	718	723
Rentestand.			
Langl. staatsobl. a) .....	4,24	4,19	4,24
Aand.: internationaal a) .....	3,20	.	.
lokale a) .....	3,86	.	.
Disconto driemaands schatkist- papier .....	2	1½-2	1½

a) Bron: Veertiendaags Beursoverzicht Amsterdamsche Bank.

C. D. JONGMAN.

#### RECENTE PUBLIKATIES

Dr. H. J. M. Hoefnagels S.J.: *Sociologische kanttekeningen bij actuele sociaal-politieke vragen*. J. A. Boon en Zoon C.V., Meppel 1962, 179 blz., f. 8,50.

Een bundeling van een reeks artikelen van de schrijver in het weekblad „De Linie”, aangevuld met beschouwingen over de functie van de socioloog bij de bepaling der sociale politiek. Het werk is verdeeld in drie delen: Loonpolitiek en inkomstenverdeling - Sociale orde en welvaartsverdeling - Elementen voor een sociologische verantwoording.

Dr. J. J. M. van Tulder: *De beroepsmobiliteit in Nederland van 1919 tot 1954 (Sociale stijging en daling in Nederland III)*. Een sociaal-statistische studie. H.E. Stenfert Kroese N.V., Leiden 1962, 296 blz., f. 20.

Dit boek behoort tot de serie publikaties van het Instituut voor sociaal onderzoek van het Nederlandse volk in samenwerking met het Sociologisch Instituut der Rijksuniversiteit te Leiden.

Tot dusver verschenen nog geen publikaties over de sociale stijging en daling m.b.t. de bevolking van geheel Nederland. Ter voorziening in deze leemte werd in 1954 een landelijk onderzoek naar de beroepsmobiliteit opgezet als indicatie van sociale stijging en daling. Tevens werd van deze gelegenheid gebruik gemaakt om het onderzoek theoretisch en praktisch een uitbreiding te geven t.o.v. voorgaande onderzoeken op dit terrein. De toegepaste methodiek maakte het mogelijk de gang van zaken tussen 1919 en 1954 vrij nauwkeurig te reconstrueren.

De auteur acht het methodologisch-statistisch deel de kern van de studie: „In dit deel wordt een methode ontwikkeld waardoor het mogelijk is een representatief-dynamische reconstructie van de ontwikkeling van een bevolkingsgroep te verkrijgen”.

„Een nieuwe werkwijze dient te worden getoetst op bruikbaarheid. Vandaar dat van de ontwikkelde methode in het tweede deel van de studie een toepassing op een sociaal-statistisch onderzoek is gegeven. Hierbij is op de sociologische interpretatie van de gevonden statistische resultaten veelal niet ingegaan. Dit zal het werk moeten zijn van gespecialiseerde sociologen....”.

De genoemde resultaten betreffen die van de bezetting van de sociale lagen in de onderscheiden steekjaren, de groeps mobiliteit (resp. totaalbeeld en subgroepanalyse), de bestandsgroep 1919-1954, de persoonsmobiliteit en de intergeneratiemobiliteit.

U reageert op annonces  
in „E.-S.B.”?

Wilt U dit dan steeds duidelijk  
tot uitdrukking brengen?

HET BESTUUR VAN DE STICHTING  
STUDIECENTRUM VOOR  
ADMINISTRATIEVE AUTOMATISERING  
TE AMSTERDAM

roept gegadigden op voor de functie van

## DIRECTEUR

- lid van het Directorium -



Van de aan te stellen functionaris wordt verwacht dat hij zelfstandig dagelijkse leiding kan geven aan de staf van wetenschappelijke medewerkers, die belast zijn met onderzoek, opleiding en voorlichting omtrent de automatisering van de informatieverwerking.

Voor de vervulling van deze functie worden voorts vereist:

- een brede, bij voorkeur academische vorming;
- capaciteiten om de Stichting ook internationaal te vertegenwoordigen;
- ervaring in een leidinggevende functie in het bedrijfsleven;
- leeftijd boven 35 jaar.

Degenen die voor de functie belangstelling hebben en menen aan de gestelde vereisten te voldoen, wordt verzocht zich in verbinding te stellen met de voorzitter van het bestuur: Prof. dr. H. J. v. d. Schroeff, Alberdingk Thijmlaan 54, Heemstede.

*Leeft met Uw tijd mee! Leest „E.-S.B.”!*

## Efficiency

bespoedigt

Uw contacten  
met gegadigden

★

Indien

Uw telefoonnummer  
in Uw annonce  
moet worden  
opgenomen,  
vermeld dan  
tevens het

**NETNUMMER**

## FRESE, HOGEWEG, MEYER & HÖRCHNER

accountants

hebben plaatsingsmogelijkheid voor  
enige

### jonge collega's

o.a. voor hun vestiging te Brussel.  
Ook zij die hun studie bijna hebben  
voltooid komen voor plaatsing in  
aanmerking.

Brieven worden gaarne ingewacht op  
het nieuwe kantooradres Beethoven-  
straat 198, Amsterdam.

AMSTERDAM - DEVENTER - 'S-GRAVENHAGE - HENGELO - ROTTERDAM - UTRECHT  
BRUSSEL - ANTWERPEN

**KWANTITEIT**

of

**KWALITEIT ?**

Wanneer het U vooral om de kwantiteit van de reacties op door Uw onderneming geplaatste personeelsannonces gaat, dan menen wij er goed aan te doen U tevoren te moeten afraden deze annonces in „E.-S.B.” te plaatsen. Honderden reacties voorspellen wij U beslist niet.

Wilt U echter een indruk hebben van de kwaliteit van de binnenkomende reacties, dan zal het U interesseren dat talrijke grote ondernemingen regelmatig „E.-S.B.” inschakelen als medium voor het oproepen van functionarissen op hoog niveau. De ervaring leert deze bedrijven namelijk dat een oproep in „E.-S.B.” geplaatst, een prima selectie van het aantal reacties betekent, hetgeen een niet onbelangrijke aanwijzing is wat betreft het „aanbod”.

Zoekt U het in de kwaliteit van de reacties op Uw personeelannonces, dan geven wij U ernstig in overweging om „E.-S.B.” als medium in te schakelen.

**Advertentie-afdeling**

**Postbus 42 — Schiedam**



★ Te bestellen bij Uw boekhandelaar dan wel rechtstreeks bij de uitgever N.V. Koninklijke Nederlandse Boekdrukkerij H. A. M. Roelants Afd B te Schiedam.

**Adverteer  
in „E.-S.B.”**



**STAAT DER NEDERLANDEN**

**4 1/4 pct. LENING 1963<sup>II</sup>**

uitgegeven krachtens de Leningwet 1961 (Stb. nr. 164)  
en de Leningwet 1963 (Stb. nr. 124)

**GROOT f. 300.000.000**

**KOERS VAN UITGIFTE 99 3/4 %**

Schuldbewijzen aan toonder groot nominaal f. 1000 en f. 100.  
Schuldregisterinschrijvingen groot ten minste f. 100.000.

**Looptijd ten hoogste 30 jaren**

Delging in 30 jaarlijkse termijnen, afwisselend 3%, 4% en 3% per jaar, zodat telkens in 3 opeenvolgende jaren 10% van de lening wordt afgelost. Eerste aflossing op 1 juni 1964; vervroegde gedeeltelijke of algehele delging de eerste tien jaren niet toegestaan.

**Jaarcoupons per 1 juni**

**INSCHRIJVING**

**op 21 mei 1963 van 9 - 16 uur**

bij het Agentschap van het Ministerie van Financiën te Amsterdam, uitsluitend door bemiddeling van de leden van de Vereeniging voor den Effectenhandel te Amsterdam, de Vereeniging van Effectenhandelaren te Rotterdam of van de Bond voor den Geld- en Effectenhandel in de Provincie te 's-Gravenhage.

Aanvragen tot inschrijving moeten zo tijdig worden opgegeven, dat zij door de Bank of Commissionair op de inschrijvingsdag vóór 16 uur kunnen worden ingediend bij het Agentschap.

**STORTING**

**op 13 juni 1963 vóór 12.30 uur**

bij de Nederlandsche Bank te Amsterdam

**Adverteren in „E.-S.B.”**

getuigt van

**feeling voor marketing**





**UNILEVER N.V.**

vraagt een

# **ACCOUNTANT**

## **(N.I.V.A. of V.A.G.A.)**

De gedachten gaan hierbij uit naar diegenen, die over voldoende ervaring beschikken om een functie in de administratieve leiding te gaan vervullen.

Leeftijd bij voorkeur niet boven 35 jaar.

*Over de functie willen wij belangstellenden gaarne uitvoerig inlichten. Telefonische of schriftelijke verzoeken om inlichtingen, alsmede sollicitaties te richten aan:  
UNILEVER N.V., Afdeling Personeelsvoorziening, Postbus 760,  
Rotterdam; (telefoon 010-114400, toestel 329,  
onder vermelding van nummer 610.*

UP 63.4K.215

***Maak gebruik van  
de rubriek***

**VACATURES**

voor het oproepen van sollicitanten voor leidende functies. Het aantal reacties, dat deze annonces ten gevolge hebben, is doorgaans uitermate bevredigend; begrijpelijk: omdat er bijna geen grote instelling is, die dit blad niet regelmatig ontvangt en waar het niet circuleert!

KONINKLIJKE PAPIERFABRIEKEN  
**VAN GELDER ZONEN N.V.**

kan wegens uitbreiding van de activiteiten der Marketing-afdeling van het hoofdkantoor te Amsterdam plaatsen een

**MEDEWERKER**  
marktonderzoek

Deze functionaris zal de in- en externe statistische gegevens dienen te bewerken en deze in overzichtelijke vorm in rapporten te verwerken. Voor dit onderdeel van zijn taak is statistisch inzicht gewenst. Vervolgens zal hij geleidelijk ingeschakeld worden bij diverse marktonderzoeken, waarbij externe contacten gelegd en onderhouden dienen te worden.

Kennis der moderne talen, zowel als ervaring op het gebied van het marktonderzoek, strekt tot aanbeveling.

*Belangstellenden in de leeftijd tot 35 jaar wordt verzocht hun schriftelijke sollicitaties te richten aan de afdeling Personeelzaken, Postbus 593, Amsterdam-C.*



**Behoeft  
Uw staf  
uitbreiding?**

Verzuimt dan niet E.-S.B. voor Uw oproep in te schakelen. E.-S.B. biedt U een grote trefzekerheid, óók bij aspirant-leidinggevende functionarissen in de commerciële, administratieve of aanverwante sectoren.

Advertentie-afd. — Postbus 42 — Schiedam

**HOLLANDSCHE SOCIETEIT  
VAN LEVENSVZERKERINGEN N.V.**



**A° 1807**

.... meer dan  
anderhalve eeuw  
levensverzekering

**HOOFDKANTOOR**

Herengracht 475, Tel. (020) 22 13 22, AMSTERDAM C.

**HEAD OFFICE FOR CANADA**

Holland Life Building  
1130 Bay Street, Tel. WA 5-4511, TORONTO.

84.2



Telkens en telkens blijkt ons weer, hoezeer de nog steeds snel groeiende lezerskring van onze uitgave



deze wegwijzer, speciaal voor de particuliere belegger, wat inhoud, actualiteit en objectiviteit betreft waardeert.

Dit heeft vele redenen: het bevat wekelijks:

- 1e Interessante (hoofd)artikelen, die steeds actuele onderwerpen deskundig behandelen.
- 2e Een uitvoerig en levendig, bijna dynamisch geschreven beursoverzicht, de stemming goed weergevend.
- 3e Door een ieder te hanteren fondsanalyses, volgens een eigen praktisch systeem, enig voor Nederland.
- 4e Een chronique scandaleuse, fair en onderhoudend geschreven en uiteraard zonder sensatie.
- 5e Een leerzame vragenrubriek, adviezen voor velen inhoudend.
- 6e Gegevens omtrent vele fondsen (ook van incurante) telkens wanneer hieromtrent iets te melden valt.

Wij zenden u op uw verzoek gaarne gratis een 2-tal proefnummers ter kennismaking.

Adm. Bel-Bel, Postbus 42, Schiedam.



**Pelikan** schrijfmachinelint  
van natuurzijde is voor  
verzorgde zakenbrieven  
toonaangevend geworden.



Pelikan schrijfmachine-  
linten geven Uw correspondentie  
cachet en distinctie.

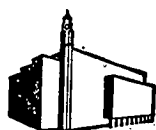


**Pelikan**

Günther Wagner Hannover Pelikan-Werke

Alleenvertegenwoordigers voor Nederland

H. van Gemert & Co. N.V. Amsterdam



**GECONSOLIDEERDE MAANDSTAAT (IN GULDENS) PER 30 APRIL 1963**

vorig jaar *)		30/4/63	vorig jaar *)		30/4/63
<b>DEBET</b>			<b>CREDIT</b>		
Kas, kassiers en daggeldleningen	f 168.917.933	f 122.812.889	Kapitaal	f 90.010.000	f 90.010.000
Nederlands schatkistpapier	f 510.653.185	f 558.258.337	Reservefonds	f 75.000.000	f 80.000.000
Ander overheidspapier	f 21.835.471	f 60.445.566	Consolidatiereserve deel- nemingen	f 15.254.000	f 16.725.000
Wissels	f 48.382.508	f 47.379.535	Leningen opgenomen door dochter- ondernemingen (en 3% Deposito- obligatiën per 1962 **)	f 131.735.000	f 135.305.000
Bankiers in binnen- en buitenland	f 351.111.628	f 376.678.264	A.B.-renteboekjes	265.179.265	321.372.495
Effecten en syndicaten	f 119.712.102	f 136.540.327	Deposito's op termijn	649.098.056	f 711.203.010
Prolongatiën en voorschotten tegen effecten	f 128.245.342	f 149.189.027	Crediteuren	f 1.387.280.866	f 1.473.030.523
Debiteuren	f 1.347.847.666	f 1.493.634.928	Geaccepteerde wissels	f 32.315.612	f 37.817.110
Deelnemingen (incl. voorschotten)	f 42.878.079	f 48.594.850	Door derden geaccepteerd	f 212.177	f 807.168
Gebouwen	f 1	f 1	Overlopende saldi en andere rekeningen	f 93.498.939	f 127.263.418
	f 2.739.583.915	f 2.993.533.724		f 2.739.583.915	f 2.993.533.724

\*) Voor de cijfers 1962 heeft een aanpassing plaatsgevonden aan de wijze van opstelling van de cijfers 1963.

\*\*) afgelost per 15 november 1962

**AMSTERDAMSCH E BANK**

# CENTRAAL BEHEER

## VERZEKERING EN DIENSTVERLENING

ten behoeve van het bedrijfsleven

### WET-RISICO

bedrijfs-w.a.-verzekering, motorrijtuigverzekering, ongevallenverzekering voor inzittenden van automobielen.

### BRAND-RISICO

brand- en bedrijfsschadeverzekering van industriële en andere objecten.

### MOLEST-RISICO

verzekering tegen oorlogsschade, stormschade en andere risico's.

### VERVOER-RISICO

transportverzekering van goederenzendingen in binnen- en buitenland.

### PENSIOEN-RISICO

collectieve ouderdoms-, weduwen-, wezen- en invaliditeitsverzekering.

### VERENIGING VOOR CENTRALE ELEKTRONISCHE ADMINISTRATIE - C.E.A.

loon-, voorraad-, debiteuren-administratie, facturering enz. met behulp van elektronische apparatuur.

---

De bij Centraal Beheer aangesloten verenigingen werken op zuiver onderlinge grondslag.

Het lidmaatschap kan u een belangrijke besparing op de kosten opleveren.

**CENTRAAL BEHEER BELAST ZICH  
OOK MET DE ADMINISTRATIE VAN  
ONDERNEMINGSPENSIOENFONDSEN**

STELT U VOOR  
HET VERKRIJGEN  
VAN INLICHTINGEN  
IN VERBINDING MET:

**CENTRAAL**  
**C.B.**  
**BEHEER**

BOS EN LOMMER-  
PLANTSOEN 1,  
AMSTERDAM-W.  
TEL. 134971  
POSTBUS 8400